

**Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Istorie și Filosofie
Muzeul de Antichități „Tudor Arnăuț”**

CONSPECTE NUMISMATICE

(VII)

Chișinău, 2017

CZU 737(082)
C 66

Recomandat de Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie, în calitate de material didactic pentru cursul „Numismatica”.

Responsabil pentru ediție:

Sergiu MATVEEV, dr., conf. univ.

Recenzenți:

Ana BOLDUREANU, dr., conf., șef al Sectorului de Istorie Medievală și Numismatică al Muzeului Național de Istorie a Moldovei

Andrei NICIC, dr., conf. univ., LCȘ Tracologie,
Universitatea de Stat din Moldova

Aprobat de Comisia de selecție pentru editarea cărții naționale și editat cu contribuția Ministerului Culturii.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Conspecte numismatice (VII) / Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie, Muzeul de Antichități “Tudor Arnăuț” ; resp. ed.: Sergiu Matveev. – Chișinău: Cartdidact: Muzeul de Antichități “Tudor Arnăuț”, 2017 (Tipografia “Reclama”). – 56 p. : tab.

Bibliogr. la sfârșitul art. – Referințe bibliogr. în subsol. – 300 ex.
ISBN 978-9975-3180-2-0

Responsabilitatea asupra conținutului
rezumatelor revine autorilor

Versiunea electronică poate fi consultată pe site-ul:
www.istorie.usm.md

ISBN 978-9975-3180-2-0 © Muzeul de Antichități „Tudor Arnăuț”, 2017

MONEDĂ ȘI COMERȚ ÎN INDIA ANTICĂ

Andrei COROBCEAN

Până la mijlocul mileniului I a. Chr., cea mai răspândită unitate de schimb erau vacile, grație intensificării relațiilor marfă-bani, economia Indiei trecea printr-un proces important de geneză a monedei și a circulației monetare. Formele premonetare ale schimbului în India presupuneau utilizarea în calitate de echivalent de schimb a unor bucăți confecționate din metal, în special argint, cărora treptat li se vor da anumite forme, pe care vor fi aplicate diverse însemne și reprezentări. Însemnele, de regulă, prezentau atelierul, proprietarul și urmau să informeze despre calitatea metalului. Cele mai vechi piese cu asemenea destinație funcțională apar în secolele VI-V a. Chr., fapt confirmat de materialele arheologice și de analiza textelor scrise.

Răspândirea pe scară largă a monedelor ștanțate, pe care se imprimau diverse semne și reprezentări, a avut loc în secolele V-III a. Chr. Acestea erau bătute, în majoritatea cazurilor, din argint sau cupru. Cele mai reprezentative tezaure monetare, care conțin piese din această perioadă au fost descoperite în Eran (statul Madhya Pradesh) și Amaravati (statul Andhra Pradesh). Tezaurul din Eran numără 3268 de monede, iar în cel din Amaravati numărul pieselor se ridică la 8000. De rând cu acestea, în regiunea de nord-vest a Indiei vor circula siklele persane și tetradrahmele în virtutea dominației ahemenide și, respectiv, macedonene. O intensitate deosebită circulația monetară va cunoaște începând cu ultimul sfert al secolului IV a. Chr., fiind favorizată de constituirea imperiului dinastiei Maurya.

În istoriografia monedei indiene antice există opinii în conformitate cu care circulația monetară în India are origini străine. Această idee contravine însă datelor furnizate de sursele arheologice și mențiunilor din literatura veche indiană. Cu toate acestea, nu se exclud influențele străine asupra formei, reprezentărilor și legendei monedelor indiene.

În textele timpurii ale epocii budhiste, mai ales în tratatul de gramatică *Ashadhyayi* al lui Pāṇini, se întâlnesc denumiri de monede diferite din punctul de vedere al greutateii și al metalului din care erau confecționate. Astfel, cele mai răspândite erau monedele din argint și cupru numite *karshapana*, monedele din aur – *nishka* și *suvarna*. De asemenea, din argint erau confecționate monedele *shatamana* și *pana*, iar din cupru – *kakani* și *masha*. Unitatea de măsură a greutateii monedelor indiene era *ratti*, care echivala cu 0,118 g. De exemplu, *purana* de argint cântărea 32 *ratti*, iar *karshapana* din cupru – 80 *ratti*. Evident, conform mărturiilor textelor literare, inclusiv ale celor budhiste, circulația unor tipuri de monede nu

depășea limitele unei regiuni concrete. Mai mult decât atât, în toată istoria antică India nu a cunoscut un sistem unic al unităților de măsură, iar acest lucru a împiedicat, la rândul său, unificarea sistemului monetar.

Pătrunderea efectivă a monedei în viața economică a societății indiene este reflectată îndeosebi în tratatul vechi indian *Arthashastra*, în care se menționează despre salariile lunare stabilite pentru funcționari, precum și sumele amenzilor, toate calculate în bani. Baterea monedei era un domeniu reglementat de stat. În administrația acestuia erau funcționari speciali care monitorizau emisiile monetare.

Cu toate acestea, trebuie menționat faptul că la nivelul comerțului cu amănuntul și al tranzacțiilor mici, în India Antică a predominat schimbul natural, care avea un rol important chiar și în comerțul extern. De asemenea, în calitate de echivalent de schimb la acest nivel se foloseau pe larg scoicile cauri.

Unificarea statului în timpul Maurylor a creat condiții favorabile pentru consolidarea legăturilor comerciale dintre centru și provincii. Au fost amenajate drumuri comerciale care conectau toate regiunile, inclusiv cele periferice, la o rețea unificată. Un rol important a avut „drumul regal”, care unea Pataliputra de nord-vestul Indiei. Drumurile se aflau sub monitorizarea directă a statului. Conform *Arthashastrei*, pentru deteriorarea drumurilor erau stabilite amenzi usturătoare. De exemplu, pentru prejudicierea unui drum care lega capitala de un centru de district amenda putea ajunge la suma de 1000 *pana*. O importanță deosebită aveau căile comerciale de pe arterele fluviale.

De asemenea, un domeniu important a devenit comerțul maritim, favorizat și de perfecționarea construcției de corăbii. Textele budhiste amintesc de numeroase expediții comerciale îndelungate în țări îndepărtate. Un caz interesant este descris de Strabo, care amintește despre un indian răătăcit, care și-a pierdut camarazii, fiind găsit de paza de coastă a regelui egiptean Ptolemaios al VIII-lea (146-117 a. Chr.). Acest negustor răătăcit ar fi devenit un însoțitor al negustorilor egipteni în expedițiile comerciale spre India. În acest context, trebuie amintită existența câtorva porturi importante pe coastele Indiei: Bharukachkha, Supara, Pathala și Tamralipti.

Circulația mărfurilor cuprindea o varietate largă de produse meșteșugărești, obiecte de uz casnic, bunuri de lux. Tranzacțiile comerciale mari și la distanțe lungi erau asigurate de negustori înstăriți, care își permiteau să întrețină un contingent de intermediari în orașe și sate.

Relatările lui Strabo și informațiile care se conțin în *Arthashastra* indică asupra unei reglementări eficiente din partea statului a comerțului pe mare și pe uscat. Astfel, era instituit un consiliu specializat pentru monitorizarea acestuia. Funcționarii erau obligați să reglementeze perceperea taxelor vamale. De asemenea, aceștia urmau să colecteze toată informația despre

diferite categorii de mărfuri, care ajungeau pe teritoriul Indiei. Statul urmărea printr-o evidență strictă veniturile negustorilor, impunând taxe corespunzătoare. După Megasthene, în orașele indiene funcționarii percepeau o taxă de 10 % din prețul mărfurilor. Pentru orice tranzacție ascunsă de ochii statului negustorii erau pedepsiți cu moartea. Sub aceeași monitorizare se aflau și negustorii străini. Un consiliu special era împuternicit cu reglementarea relațiilor cu aceștia. Astfel, negustorii și caravanele lor puteau intra în India doar după ce obțineau permisiunea organelor competente.

Diversitatea condițiilor naturale și a tradițiilor caracteristică Indiei a determinat specializarea comerțului din diferite regiuni. Astfel, de exemplu, Sindhu era specializată în comerțul cu cai, Kashi – în domeniul comercializării țesăturilor, iar Kapisha era slăvită prin comerțul cu vin.

Una din trăsăturile economiei indiene antice este asocierea atât a meșteșugarilor, cât și a negustorilor în corporații, numite *shreni*. Fiecare *shreni* își adopta propriul statut, care îi reglementa activitatea. Sistemul corporațiilor va evolua din această perioadă, definitivându-se complet mult mai târziu.

În perioada imperiilor Kushan și Gupta, emisiile și circulația monetară în India cunosc o evoluție importantă atât din perspectiva diversității, cât și din perspectiva calității monedelor. Aceasta se desfășoară pe fonul largirii considerabile a contactelor comerciale, care presupunea o frecvență sporită a tranzacțiilor comerciale mari. Pe lângă creșterea valorii monedelor de argint, o răspândire largă este caracteristică celor din aur. În aceeași perioadă, în India crește cantitatea metalelor prețioase. Cu toate acestea, cum s-a menționat mai sus, nici în această perioadă nu are loc unificarea sistemului monetar, din această cauză este extrem de dificilă stabilirea coraportului dintre diferite unități monetare. În textele sacre *smriti* se întâlnesc astfel de corelări, însă acestea diferă mult între ele. Datele numismatice existente nu corespund niciuneia din sistemele descrise în textele *shastra*.

O răspândire largă a avut moneda din cupru. Printre monedele confecționate din acest metal, destul de frecvent este pomenită *pana* sau *karshapana/karshika*, a cărei greutate era de 9,5 g. O valoare mai mică, raportată la aceasta, o avea *mashaka*, care echivala cu 1/16 *pana*, și *kakani*, care valora 1/80 din *pana*. Sub denumirea de *pana* circulau și monede din argint. Monedele de argint ale dinastiei Gupta și ale Kshatrapilor de Vest cântăreau, de regulă, 1,8 g. Un număr impresionant de 1395 de astfel de monede au fost descoperite într-un tezaur descoperit în Sanunda (Allahabad).

Emisiunile monetare din aur capătă un caracter sistematic în Imperiul Kușan. Aici nu au fost identificate monede din argint. Monedele din aur erau numite *suvarna* sau *dinara*, ultimul termen fiind evident împrumutat din

latinescul *denarius*. *Dinara* în timpul dinastiei kușane avea o greutate de circa 7,6 g și un conținut ridicat de aur aproape de 100 %.

Monedele dinastiei Gupta variau, ca greutate, între 7,6 g (emisiunile timpurii) și 9,8 g (cele târzii). Conținutul aurului în aceste monede atingea 80 % în perioada de până la domnia lui Chandragupta al II-lea, cotă care va scade sub 50 % în timpul ultimilor regi ai acestei dinastii. O contribuție importantă la cunoașterea monetăriei gupte a adus descoperirea unui tezaur monetar la Bhajan (Rajasthanul de Est), care număra circa 2100 de piese.

Statele mici, care nu intrau în componența imperiilor, aveau emisiuni monetare proprii. Pe lângă monedele din cupru, aur și argint, se mai utilizau și cele din plumb și alte aliaje.

Alături de monedele locale, pe teritoriul Indiei circulau monedele greco-bactriene și romane. Arealul celor dintâi cuprindea regiunile de nord-vest, în timp ce ultimele au circulat cu precădere în sud. Monedele străine au influențat semnificativ monetăriile locale. Urmând etalonul monedelor occidentale, statele indiene vor bate moneda de formă discoidală cu reprezentarea chipului regelui.

Evoluția rapidă a relațiilor monetare în epoca Gupta a stimulat dezvoltarea cămătăriei. Acest fenomen este confirmat de atenția deosebită cu care textele *shastra* din acea perioadă abordează problema juridică a datornicilor. Astfel, mecanismele de limitare a abuzurilor din partea creditorilor, inspirate din dreptul cutumiar, încep să fie ignorate. În acest sens sunt relevante unele mențiuni din scrierile atribuite înțeleptului Narada. Conform acestora, în unele regiuni ale Indiei era stabilit că mărimea datoriei cu suma procentului de împrumut nu trebuia să fie mai mare de 2 ori decât datoria inițială. În alte state însă, suma datoriei și a procentului de împrumut depășea de 3, 4 și chiar de 8 ori mărimea inițială.

Intensificarea relațiilor cămătărești a avut efecte economice și sociale profunde. Zălogirea pământului devine un fenomen obișnuit și răspândit. Aceste procese au stimulat perfecționarea instituției fidejusiunii și a actelor juridice, a căror complexitate crește evident. Actele și alte surse scrise subliniau tot mai mult obligațiile datornicilor. În general, nerespectarea acestor obligații, eschivarea sau refuzul de a achita datoria era tratată, din punct de vedere religios, drept un păcat, pentru iertarea căruia datornicul va deveni în viața următoare sclav al creditorului său.

Creditorului i se îngăduia să folosească mijloacele cele mai dure pentru a-și impune datornicul să-i întoarcă datoria. Acesta din urmă putea fi întemnițat, bătut sau silit să muncească în folosul creditorului. Mai mult decât atât, creditorul putea să-i ia datornicului soția, fiul sau vitele până acesta își va îndeplini obligațiile. În virtutea acestui fenomen, printre tipurile de sclavi se încetățenește și termenul de *sclav datornic*.

În aceste cazuri, statul apăra doar interesele creditorului fără a-l proteja pe datornic de abuzuri. Din contra, la solicitarea creditorului statul putea interveni exercitând presiuni asupra datornicului. În astfel de cazuri regele urma să primească 5 % din suma obținută de la datornic.

În general, cămătarii aveau posibilitatea să efectueze operațiuni bănești de proporții mari. Aceștia acordau împrumuturi, asigurau zălogirea bunurilor și păstrarea lor. Diverse operațiuni financiare erau efectuate și de asociațiile comerciale și meșteșugărești. Inscricțiunile vremii atestă existența unor depozite private în casele diferitor corporații, din care un anumit procent era destinat pentru întreținerea călugărilor, dar și pentru alte acțiuni nobile.

După cum s-a menționat mai sus, regii indieni acordau un interes deosebit reglementării comerțului intern și extern. O bună parte a veniturilor trezoreriei regale proveneau anume din impozite și taxe vamale. Din aceste considerente, statul favoriza dezvoltarea comerțului, se îngrijea de starea drumurilor comerciale și proteja negustorii de eventualele abuzuri din partea administrațiilor locale. De exemplu, în cazul îmbolnăvirii sau morții negustorului, statul îi proteja averea.

La răscrucea dintre ere comerțul extern al Indiei atinge cote înalte. Căile comerciale de uscat asigurau intensificarea schimburilor cu cele mai îndepărtate țări. Evident, acest lucru depindea de caracterul relațiilor politice dintre state. Contacte comerciale active erau realizate pe direcția nord-est prin munții Himalaya și pe direcția nord-vest, ultima fiind prioritară. Astfel, India întreținea legături economice importante cu lumea mediteraneană, Orientul Apropiat și Mijlociu, China etc. Intense erau schimburile comerciale cu Imperiul Roman.

Sortimentul produselor destinate exportului era foarte diversificat: mirodenii (piper, ghimbir, șofran etc.), substanțe aromatice și plante medicinale (santal, nardul, muscus, aloe etc.), lacuri, vopsele, mătase, orez, zahăr, uleiuri vegetale din cocos și susan, bumbac, lemn, perle, pietre prețioase (diamante, safir, rubin, ametist, acvamarin etc.), fildeș, carapace de țestoase, animale exotice (papagali, păuni, fazani, elefanți, maimuțe, tigri etc.), țesături din mătase și bumbac, oțel. Un obiect al exportului îl reprezentau sclavii. Multe din mărfurile direcționate spre export erau aduse în India din China, Sri Lanka ș.a. Este vorba, în special, de blănuri, țesături de bumbac și unele pietre prețioase.

Calea importului în India era destinată mai ales metalelor nobile și colorate (aur, argint, cupru, plumb) sub formă de monede, lingouri, toreutică etc. Se mai importau cai, purpură, corali, vin, vase din sticlă, țesături de lână, sclavi.

Un rol important continuă să-l joace comerțul maritim, fapt demonstrat și de creșterea numărului porturilor. Cel mai important port continua să fie

Tamralipti, de pe coasta de est a Indiei, pe brațul drept al Gangelui. Înflorirea acestui port era firească în virtutea faptului că valea Gangelui este cea mai bogată și mai populată regiune a Indiei. Porturile Indiei ocupau o poziție deosebită în comerțul de tranzit între Orientul Apropiat și Îndepărtat.

În pofida faptului că pe teritoriul Indiei în perioada antică nu a avut loc constituirea unui stat unitar centralizat și durabil, totuși dezvoltarea comerțului intern și internațional a atins un nivel destul de înalt în raport cu celelalte civilizații antice. Acest lucru s-a datorat inclusiv implicării active a statului în reglementarea tranzacțiilor comerciale. În lipsa unui sistem monetar unic, economia statelor indiene a reușit să se adapteze intensificării circulației monetare, răspunzând atât necesităților interne, cât și influențelor externe. Comerțul și circulația monetară în India Antică au avut un caracter dinamic comparabil cu cel manifestat în statele elenistice, Imperiul Roman sau China.

Bibliografie:

Allan, J. *Catalogue of the Coins of Ancient India*. London, 1936.

Avari, B. *India: the Ancient Past. A History of the Indian Sub-Continent from 7000 BC to AD 1200*. London and New York: Routledge, 2007.

Cunningham, A. *Coins of Ancient India From Earliest Times to the Seventh Century A.D.* New Delhi: Madras, 2000 (reprint).

Masson-Oursel, P., Willman-Grabowska, H., Stern, P. *Ancient India and Indian Civilisation*. London and New York: Routledge, 1996.

Srivastava, P. *Aspects of Ancient Indian Numismatics*. Delhi, 1996.

Антонова, К.А., Бонгард-Левин, Г.М., Котовский, Г.Г. *История Индии. Краткий очерк*. М., 1973.

Бонгард-Левин, Г.М., Ильин, Г.Ф. *Индия в древности*. М., 1985.

Культура Древней Индии. Отв. ред. А.В. Герасимов. М., 1975.

VENITURI ȘI PREȚURI ÎN ROMA ANTICĂ

Sergiu MATVEEV

Cercetările arheologice, descoperirile întâmplătoare pe teritoriul care a aparținut Imperiului Roman, dar și în regiuni mult mai îndepărtate au dus la acumularea unor cantități impunătoare de monede confecționate din aur, argint, bronz, aramă etc. În literatura de specialitate se operează cu o diversitate de denumiri ale monedelor romane, ca as, sestertiu, denar,

aureus¹ etc. Sub avalanșa acestor nume deseori se uită ce au însemnat ele pentru oamenii din epoca respectivă. În paginile următoare ne propunem să identificăm cantitatea de venituri, valoarea mărfurilor și a serviciilor corespondente unităților monetare romane în diferite perioade ale existenței lor. Problema discutată este una complicată, fiind determinată, pe de o parte, de longevitatea statului roman de peste 1000 de ani, dintre care cca 700 de ani au folosit o varietate de monede, iar pe de alta, de puternice modificări teritoriale prin înglobarea unor regiuni foarte distincte. Un impact semnificativ asupra prețurilor au avut modificările preferințelor romanilor în diferite etape istorice. Astfel, sursele antice prezintă problema relativ fragmentar și foarte diferit.

Din antichitatea romană în limba română am moștenit noțiunea de *salariu*, a cărui origine se regăsește în numele rației de sare (lat. *salarium*) pe care, conform lui Pliniu cel Bătrân și Seneca, o primeau soldații sau funcționarii publici când plecau în misiune. Ulterior, odată cu creșterea teritorială a statului roman, sarea a fost înlocuită cu o mică sumă de bani, ca soldații să-și poată procura produsul la locul de destinație. Cantitatea *salariumului* era în legătură directă cu prețul sării în regiunea de destinație. Treptat, noțiunea s-a extins asupra întregii solde primite de militari, iar cu formarea limbilor romanice a trecut în o bună parte din ele. Desigur, într-un stat cu o întindere de la Oceanul Atlantic la Caucaz și de la Scoția până în Africa, prețurile și veniturile sunt orientative și relative, determinate de realitățile locale.

În Roma antică republicană se remunera cu bani doar munca fizică, ea era considerată umiltoare și era efectuată preponderent de sclavi și categoriile inferioare ale societății. Munca intelectuală și serviciile nemateriale, îndeplinite de oamenii liberi, se considerau că nu pot fi echivalate în bani și nu erau plătite. Primirea banilor pentru astfel de servicii îl descalifica pe roman în categoria inferioară. Funcționarii, oamenii profesiilor libere, inclusiv juriștii, nu primeau salariu, dar o recompensă, numită *onorariu* – un cadou special, cel mai des compus din varii produse și vinuri, iar în perioade mai târzii, și în bani. Onorariul se deosebea de plată prin caracterul benevol, fiind o reflectare a recunoștinței, el nu putea fi convenit din timp sau solicitat prin judecată. Către sfârșitul Republicii Romane, onorariul a devenit un mod de existență a unei categorii largi de cetățeni, fapt care a determinat schimbarea esenței termenului. Artiștii, pictorii, filosofi, avocații au început a solicita sume de bani pentru serviciile prestate, iar funcționarii, învățătorii, medicii – să primească salarii. Un avocat în această perioadă primea pentru un proces 2.000-3.000 de sesterti. La începutul Imperiului, printr-o decizie

¹ În perioada republicană târzie exista următorul coraport între principalele tipuri de monede romane: 1 aureus = 25 denari = 100 sesterti = 200 dupondii = 400 ași.

a Senatului, în timpul lui Claudiu, se stabilea onorariul avocaților pentru un proces între 10.000 și 400.000 de sesterti, cu condiția solicitării banilor doar după încheierea procesului.

Funcționarii publici în această perioadă erau remunerați, cu anumită aproximație, în felul următor:

FUNCȚIONARI	în sesterti
Prefectul pretoriului	1.000.000
Proconsulul provinciilor mari din Asia sau Africa	1.000.000
Procurator, finanțe	300.000
Procurator, cancelarie	250.000
Medic la curtea imperială	200.000
Procurator, apeducte, școli, baterea monedei, construcții	100.000
Învățător la curtea imperială	100.000
Șefi de poștă, consilieri	60.000

În aceeași perioadă, la final de Republică și început de Imperiu, grație autorilor antici, cunoaștem o varietate de prețuri:

PLATĂ	în sesterti
Plata anuală la ultimul etaj al unei <i>insule</i> (case comune pentru săraci, de obicei cu 5 etaje)	2.000
Plata anuală pentru etajele inferioare ale unei <i>insule</i>	3.000
Plata anuală a locuinței pentru un senator	6.000
Plata anuală pentru un apartament mare	10.000
Prețul unui jugăr de viță de vie	10.000
O proprietate de mici dimensiuni	10.000
Amenajarea casei lui Cicero	200.000
Prețul casei lui Marius pe litoral	300.000
Prețul mediu al unui latifundiu	3.000.000
Procurarea pământului pentru Forul lui Caesar	100.000.000

Prețurile la slavi în perioada cuceririi Mediteranei au căzut puternic:

CATEGORIE	în sesterti
Sclavă necalificată	> 600
Sclav necalificat	< 1.000
Sclav puternic fizic, pentru lucrări agricole	2.000-6.000
Sclav copil	> 4.000
Sclav viticultor calificat	8.000
Sclav cunoscător de limbă greacă	8.000
Sclavul gramatic Daphnis, cumpărat de Cato, cel mai scump conform autorilor antici	700.000

Cât privește prețurile în domeniul alimentației, pe peretele unei cantine publice din Pompei, acoperit de lava Vezuviului erupt la 24 august 79 p. Chr., se găsește o inscripție care consemnează următoarele prețuri: vinul – 1 as, pâinea – 2 ași, uleiul de măsline – 21 de ași și carnea – 1 as. Conform altei inscripții, o familie modestă din trei persoane cheltuia la Pompei peste 220 de ași în 8 zile.

Mâncarea selectă costa enorm față de cea a oamenilor de rând. *Harum*-ul, un sos de pește special, în volum de 6,5 litri ajungea la 4.000 de sestertii sau 10.000 de ași, iar prețul unui pește delicios varia per bucată între 8.000 și 10.000 de sestertii. Prețurile pentru anumite obiecte de lux la fel impresionau: o masă din tuia procurată de Cicero l-a costat 500.000 de sestertii, în același timp Cicero cheltuia 25.000 de denari (100.000 de sestertii) anual pentru studiile fiului său la Atena; o libră de aur – 4.000 de sestertii, iar una de purpură – 3.000 de sestertii. Organizarea unei sărbători la curtea împăratului ajungea până la 80.000 de sestertii pe timpul lui August, 4 milioane pe timpul lui Nero și până la 10 milioane pe timpul lui Caligula.

Cheltuielile inadecvate și viața de lux provocau reacții ale conducerii statului roman în perioada Republicii, pe parcursul anilor fiind primite mai multe legi împotriva luxului. Unul dintre cei mai mari promotori ai modestiei și ai virtuților tradiționale romane a fost Cato Cenzorul (234-149 a. Chr.). Până la dictatura lui Sulla, o familie de romani avea dreptul să cheltuiască pentru necesități de la 10 la 30 de ași în zilele simple, până la 100 de ași la sărbători și 200 la nunți. Sulla a stabilit pragul de 30 ași pentru zilele simple și 300 pentru sărbători, iar Octavian August a mărit suma la 200 de ași pentru zilele simple, 300 la sărbători și 1000 la nunți.

În Roma republicană un legionar primea în medie 3 ași pentru o zi de serviciu¹, iar pâinea costa 4 ași pentru 1 *modius*². Dintr-un modius de grâu se puteau coace cam 20 de pâini de o libră³ fiecare, care ajungeau pentru circa 20 de zile. Un bărbat matur consuma în medie 2 libe de pâine pe lună. Astfel, sumă primită în două luni era suficientă legionarului pentru a se asigura cu pâine pentru tot anul. După căderea valorii denarului de la 10 ași la 16 în anul 141 a. Chr., recompensa legionarului a crescut la 5 ași pe zi, iar prețul

¹ În perioada Republicii legionarii primeau 75 de denari pe an, fără a se lua în calcul hrana, Caesar a ridicat plata lor la 150; Augustus – la 225, achitați în trei rate, în ianuarie, mai și septembrie; Domițian ridică solda la 300 de denari prin adăugarea încă a unei rate; Commodus – la 375; Septimiu Sever – la 500. În pofida majorării soldei, din cauza scăderii cantității de argint din denar, creșterea capacității de cumpărare a fost una redusă. Ofițerii primeau de obicei dublu față de legionarii inferiori.

² *Modius* – unitate de volum romană pentru alimente uscate (cereale etc.), era cunoscută în două variante: *italicus modius* – 8,754 litri; *castrensis modius* – 17,51 litri.

³ O libră echivala cu 327,45 grame.

la pâine – la peste 6 ași pe modius. În perioada lui Iulius Caesar, legionarul primea 10 ași pe zi, iar 1 modius de grâu costa 12 ași. La începutul Imperiului, 1 modius de grâu ajungea la Roma să coste 2 denari, pe când în zonele rurale ale Italiei, de două ori mai puțin, în Palestina – 10-12 ași, iar în „grânarul Romei”, Egipt, doar 8 ași (0,5 denari). Diferența regională a prețurilor a determinat și diferențe ale salariului: pretorienii la Roma aveau venituri mai mari decât colegii lor din alte orașe sau decât legionarii de rând. Datele din testamentul lui Octavian August atestă că fiecare legionar urma să primească câte 300 de sestertii, iar fiecare pretorian – câte 1000. Bugetul statului roman în această perioadă ajungea la 700-800 de milioane de sestertii pe an.

În politica alimentară a romanilor un loc important îl avea conceptul „prețului echitabil” – prețul maximum acceptabil la grâu. Acest concept era unul dintre pilonii fundamentali ai propagandei politice a romanilor. „Prețul echitabil” a prezentat o stabilitate de invidie, chiar dacă a variat în istoria Romei spre creștere; în perioada Republicii 1 modius de grâu se vindea cu 4 ași, pe timpul lui Caesar – cu 12 ași, pe timpul lui Nero – cu 32 de ași sau circa 2 denari, iar la începutul sec. III va atinge cifra de 68 de ași. O pâine în timpul lui Nero la Roma sau Pompei valora 1/8 denari sau 1/2 sestertii sau 2 ași, iar în orașele mai mici – și mai puțin. Conform unor calcule, Nero ar fi făcut cadouri legiunilor echivalentul sumei de 2,2 mlrd. sestertii. Pentru rezolvarea crizei care a urmat, Vespasian ar fi avut nevoie de peste 40 de milioane de sestertii pentru a stopa haosul economic și războaiele civile.

Prețul alimentației unei familii din patru persoane în timpul Flaviilor era aproximativ egal cu 200 denari pe an sau puțin peste un dupondiu (1/8 denar sau 2 ași) om/zi. Acești bani erau suficienți pentru a procura pâine, ulei de măsline și vin ieftin. În perioada de început a Antoninilor litrul de ulei de măsline ajungea la 3 sestertii, prețul vinului varia între 1 și 4 sestertii, o farfurie de supă – 1 as, o tunică – 15 sestertii, un catâr – 520 de sestertii, iar prețul unui sclav varia între 1200 și 2500 de sestertii. Un orașean mediu avea de obicei în pungă o sumă echivalentă cu 30 de sestertii. Pe timpul lui Traian, care acorda o atenție specială alimentației, copiii orfani din Roma primeau de la stat câte 12-16 sestertii pe lună.

Cel mai mare promotor al economiei banilor a fost Antoninus Pius (86-161), la moartea căruia haznaua Imperiului deținea peste 675 de milioane de denari. Cheltuielile statului în perioada respectivă au fost de circa 900 mil. sestertii anual, din care 670 mil. pentru armată și flotă, 75 mil. pentru aparatul birocratic, 45 mil. – premii pentru armată, 40 mil. – construcții în Roma și în provincii etc.

Doar criza din secolul al III-lea a ruinat sistemul alimentar roman, aducând veniturile la limita minimului de existență. Economia romană este dominată de inflație, haos financiar, acutizat de dese rebeliuni ale soldaților,

care solicitau mărirea soldei. Încercarea de reformă prin introducerea antoninianului, sau a denarului dublu, în anul 214 nu a avut succes. Către anul 240 o pereche de încălțăminte pentru militari costa cca 22 de denari, iar o manta de cea mai buna calitate pentru timp cu ploaie – 60 de denari. Hainele foarte scumpe, ornate cu fir de aur, puteau ajunge până la 125 de aurei pentru o libră, adică mai scump decât prețul aurului. Ce ține de moneda din aur, un aureus în perioada domniei lui Marcus Aurelius echivala cu 25 de denari și reprezenta aproximativ salariul lunar al unui legionar. Șansele oamenilor simpli să-l folosească la cumpărături erau minime.

Domeniul financiar a suferit schimbări majore pe timpul lui Dioclețian. El a efectuat mai multe reforme, printre care se evidențiază introducerea monedei *nummus*, sau *follis*. Dar unul dintre cele mai valoroase documente privind problematica prețurilor la romani din această perioadă îl constituie *Edictul lui Dioclețian despre prețuri (Edictum de pretiis rerum venalium)*. Edictul fost emis în anul 301 cu scopul de a opri specula cu produsele alimentare prin fixarea pragului maxim admis la mai mult de peste 1000 de produse alimentare (carne de vită, cereale, vin, bere, cârnați etc.), îmbrăcăminte (pantofi, pelerine etc.), costurile de transport pentru călătorii pe mare și salarii săptămânale: munca meșteșugarilor, soldaților și altor profesii. Documentul a fost ignorat în practică, în condițiile crizei economice, ale discrepanței de prețuri în diferite regiuni ale Imperiului, până la revenirea economică după reforma monetară din 310, realizată de împăratul Constantin. Este unul dintre cele mai mari documente legislative din perioada tetrarhiei. El a ajuns până în prezent grație utilizării pe postură de ușă la o biserică. Unitățile de măsurare utilizate în document sunt modiusul, sextariul¹, libra, iar ca unitate monetară – *denarius communis*, cu valoare de calcul, și nu ca monedă reală.

LEGUME		
Produs	Cantitate	Preț (în denari)
usturoi	1 modius	60
morcov	legătura din 25 buc. cat. I (sau legătura din 50 buc. cat. II)	6
varză	5 buc. cat. I (sau 10 buc. cat. II)	4
salată	5 buc. cat. I (sau 10 buc. cat. II)	4
mangold	5 buc. cat. I (sau 10 buc. cat. II)	4
castraveți	10 buc. cat. I (sau 20 buc. cat. II)	4
praz	10 buc. cat. I (sau 20 buc. cat. II)	4
ridiche	10 buc. cat. I (sau 20 buc. cat. II)	4
ceapă proaspătă	25 buc. cat. I (sau 50 buc. cat. II)	4

¹ Un sextariu corespundea cu 0,547 litri.

FRUCTE		
Prodot	Cantitate	Preț (în denari)
rodii	10 buc. cat. I (sau 20 buc. cat. II)	8
Piersici	10 buc. cat. I (sau 20 buc. cat. II)	4 (6)
vișine	4 libre	4
caise	10 buc.	4
mere	10 buc. cat. I (sau 20 buc. cat. II)	4
mere mărunte	40 buc.	4
gutui	10 buc. cat. I (sau 20 buc. cat. II)	4
smochine	25 buc. cat. I (sau 40 buc. cat. II)	4
struguri	4 libre	4
CARNE, PEȘTE		
Prodot	Cantitate	Preț (în denari)
păun	mascul (femelă)	300 (200)
fazan	1 buc. îndopat (sau sălbatic)	250 (125)
gâscă	1 buc. îndopată (sau sălbatică)	200 (100)
iepure	1 buc.	150
stridii	100 buc.	100
sturz	10 buc.	60
găini	pereche	60
iepure de câmp	1 buc.	40
rață	Pereche	40
ieruncă	1 buc.	30
pește de mare	1 libră cat. I, fără oase (sau cat. II)	24 (16)
șuncă din Gallia	1 libră	20
sticleți	10 buc. crescuți în cușcă (10 buc. sălbatici)	20 (16)
vrabie	10 buc.	16
carne de mistreț	1 libră	16
sardine	1 libră	16
salam afumat din Lucania din carne de porc	1 libră	16
ficat de porc	1 libră	16
carne de porc sărată	1 libră	16
carne de cerb	1 libră	12
pește de apă dulce	1 libră cat. I (cat. II)	12 (8)
carne de porc	1 libră	12
salam din Lucania din carne de vită	1 libră	10

carne de berbec	1 libră	8
carne de vită	1 libră	8
carne de capră	1 libră	8
pește marinat	1 libră	6
ALTE PRODUSE ALIMENTARE		
Produs	Cantitate	Preț (în denari)
orez	1 modius (<i>castrensis modius</i>)	200
grâu	1 modius (<i>castrensis modius</i>)	100
linte	1 modius (<i>castrensis modius</i>)	100
secară	1 modius (<i>castrensis modius</i>)	60
miere	cat. I (cat. II)	40 (24)
ulei de măsline	1 sextariu cat. I (cat. II)	40 (24)
sare	1 sextariu	3 1/8
vin de Falerno	1 sextariu	30
vin cu mirodenii	1 sextariu	25
harum	1 sextariu cat. I (cat. II)	16 (12)
vin local	1 sextariu	8
oțet	1 sextariu	6
ouă	4 buc.	4
măsline negre	1 sextariu	4
PLĂȚI		
Serviciu	Timp/volum	Plata (în denari)
bărbier	pentru un om	2
cioban	pentru o zi, cu masă	20
zilier	pentru o zi, cu masă	25
lemnar	pentru o zi, cu masă	50
brutar	pentru o zi, cu masă	50
fierar	pentru o zi, cu masă	50
pietrar	pentru o zi, cu masă	50
lucrător cu marmura	pentru o zi, cu masă	60
lucrător cu mozaicul	pentru o zi, cu masă	60
zugrav	pentru o zi, cu masă	75
EDUCAȚIE		
învățător de gimnastică	pentru un elev pe lună	50
educator	pentru un elev pe lună	50
învățător de aritmetică	pentru un elev pe lună	75

învățător de greacă sau latină	pentru un elev pe lună	200
învățător de retorică	pentru un elev pe lună	250
avocat	pentru înaintarea dosarului în instanță	200
avocat	pentru reprezentarea în judecată	1000
ROBI		
Tânăr		200.000-400.000 ași
Tânără		200.000 ași

La începutul secolului IV un agricultor putea obține un salariu de 2 *nummus* pe zi, iar un meșteșugar, în funcție de calificare, până la 12 *nummus*. Rolul sporit al armatei în viața politică a dus la creșterea salariului soldaților la peste 1.000 *nummus* pe an. Către anul 320 o pâine costa la Antiochia – 2 *nummus*, carnea – 4-8 *nummus*, iar vinul – 6-14 *nummus* pentru 1 sextarius. În același timp, 1 modius de grâu valora 2-10 *nummus*, Egiptul fiind cel mai ieftină regiune din Imperiu, iar Roma – cea mai scumpă. Un *soludus* din aur pe timpul lui Theodosiu cel Mare (379-395) echivala cu 7200 *nummus* și îți permitea să procuri 30-40 *modii* de grâu.

Astfel, indiferent de perioadă, conducerea statului roman a încercat să mențină un echilibru favorabil cetățenilor între venituri și prețuri, utilizând, în cele mai dese cazuri, practica oferirii gratuite a alimentelor și banilor cu ocazia diferitor evenimente. Dar abuzurile și cheltuielile nesăbuite ale unor împărați sau înalți funcționari au provocat perioade de criză și nemulțumiri. Formarea și completarea bugetului se făcea grație cuceririlor și mai puțin sistemului de impozitare a romanilor. Încetarea extinderii Imperiului după împăratul Traian, în complex cu alți factori, a provocat probleme economice Imperiului, voalate un timp prin micșorarea proporției de metal nobil în monede, care vor răbufni printr-o criză generală în secolul III p. Chr., la finalul căreia în Imperiu începe să fie folosită practica schimbului natural de mărfuri. Și numai reformele bine gândite ale lui Constantin și ale urmașilor săi, susținute cu succes în politica externă, au reușit să refacă pentru un timp coraportul dintre venituri și cheltuieli ale romanilor, exprimat în bani.

Bibliografie:

Carcopino, Jérôme. *Daily Life in Ancient Rome: The People and the City at the Height of the Empire*, London, 1973.

Harl, Kenneth W. *Coinage in the Roman Economy, 300 B.C. to A.D. 700*, Londra, 1996.

Lascu, Nicolae. *Cum trăiau romanii*, București, 1965.

MacMullen, R. *The Roman emperor's army cost*. In: *Latomus. Revue d'études latines*, 1984, vol. 43, 571-580.

Weeber, Karl-Wilhelm. *Alltag im Alten Rom: ein Lexikon*, Zürich, 1997.

Коуэл, Франк. *Древний Рим. Быт, религия, культура*. Москва, 2006.

MONEDA RUSEASCĂ ÎN MOLDOVA PÂNĂ LA 1812

Ana BOLDUREANU

Circulația monetară în Țările Române în epoca medievală este caracterizată de circulația concomitentă a emisiunilor monetare proprii, dar și a diferitor monede străine, ajunse pe piața principatelor prin intermediul relațiilor comerciale. În acest context pătrund în Moldova și primele monede rusești. Numărul mic al acestora demonstrează că rolul lor în structura monetară a fost destul de limitat. O cantitate însemnată de monede rusești pătrunde în Moldova prin intermediul armatei rusești dislocate în zonă în timpul războaielor ruso-turce din anii 1710-1711, 1768-1774, 1787-1792 și 1806-1812, ale căror operațiuni s-au desfășurat pe teritoriul Moldovei. Cele mai timpurii monede rusești care pătrund pe piața Țării Moldovei sunt emisiunile de *kopeika* și *denga* (1/2 kopeiki) din secolul al XVI-lea, bătute în urma reformei monetare înlăptuite de Elena Glinskaja, mama lui Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533-1584). Reforma, începută în anul 1535, a scos din circulație monedele din argint (*denga*) de calitate inferioară emise în perioada fărâmițării feudale a Rusiei, introducând nominale noi, raportate rațional între ele, ca rezultat fiind creat un sistem monetar unitar. Moneda cu cea mai înaltă valoare nominală a fost *kopeika*, care avea greutatea de cca 0,68 g. Datorită reprezentării pe aversul pieselor a marelui kneaz călare purtând o sulită în mâini (în rusă „копье”), acestea au primit denumirea de *kopeiki*. Cel de-al doilea nominal, având pe avers imaginea călărețului cu sabie, cu greutatea de 0,34 g, purta numele de *denga*. Cea mai mică monedă, cu greutatea de 0,17 g, avea reprezentată pe avers imaginea unei păsări în zbor și s-a numit *poluška*. Piesele erau bătute în monetăriile de la Moscova, Pskov și Novgorod. Primele copeici bătute la Pskov aveau aspectul emisiunilor *denga* bătute anterior la Moscova, adică purtau pe avers imaginea călărețului cu sabie, iar pe revers era gravată legenda КНЯЗЬ ВЕЛИКИЙ ИВАН. Celelalte tipuri de emisiuni timpurii ale lui Ivan al IV-lea au fost anonime, având pe revers inscripția: КНЯЗЬ ВЕЛИКИЙ ГОСУДАРЬ ВСЕЯ РУСИ. După încoronarea lui Ivan al IV-lea la

16 ianuarie 1547, se produc modificări importante atât în aspectul imaginii de pe aversul pieselor, cât și în conținutul legendei. Astfel, reprezentarea abstractă a unui călăreț este înlocuită de imaginea concretă a suveranului, prin redarea unor trăsături specifice ale chipului, precum și cu unele atribute ale puterii, cum ar fi coroana. În acest mod, imaginea de pe monedă obține statutul de stemă de stat. În legenda de pe revers apare și un nou titlu, redat inițial în maniera emisiunilor precedente: ЦАРЬ И КНЯЗЬ ВЕЛИКИЙ, ca ulterior să obțină un conținut nou personalizat: ЦАРЬ И ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ ИВАН.

Fiul lui Ivan al IV-lea, Feodor Ivanovici, care l-a urmat la tron, a continuat tradiția monetară a tatălui său, bătând aceleași nominale, în timp ce urmașii acestora, din considerente economice, bat fără întrerupere doar copeici de argint.

Monede rusești de după reformă au fost atestate în componența mai multor tezaure descoperite în Moldova istorică, dar și în Valahia, fiind atestate și descoperiri izolate. Menționăm tezaurul de la Leușeni, raionul Hâncești, care, pe lângă cele 923 de monede otomane și ungurești, conține și o copeică Ivan IV (1533-1584), f.a, emisă în perioada 1535-1547. Cele mai multe emisiuni rusești printre descoperirile din Moldova se conțin în tezaurul de la Onești, raionul Hâncești, care numără zece copeici de la Ivan al IV-lea bătute în ambele perioade, precum și o imitație după acestea. În depozitul de la Bălăbănești, raionul Criuleni, se află două copeici emise în perioada 1535-1547, asociate cu aspri otomani, monede poloneze de 3 groși și 6 groși, taleri vest-europeni, o monedă de la Ștefan cel Mare etc. În tezaurul de la Topala, com. Cenac, raionul Cimișlia, celor 574 de aspri otomani din perioada Mehmed II până la Murad III li se alătură o copeică de la Ivan al IV-lea, emisă după anul 1547, la Pskov. Tezaurul de la Redi-Cereșnovăț, raionul Soroca, descoperit în anul 1897, număra o denga de la Fedor Ivanovici și două copeici de la Boris Fedorovici. Tezaurul, descoperit în luna mai a anului 2009, în partea de nord a localității, în valea râului Ialpuș, alcătuit din 4736 de monede, printre care 4354 otomane, bătute în perioada Murad II, prima domnie (1421-1444) până la Murad III (1574-1595) și șahii din Șirvan, conține și șapte copeici rusești din perioada analizată. Menționăm și descoperiri izolate cu astfel de monede. O copeică de la Ivan al IV-lea a fost găsită printre cele 136 de monede din așezarea medievală situată în apropiere de localitatea Tarasova, raionul Rezina. A fost înregistrată și o monedă descoperită în Republica Moldova *passim*. Este vorba de o copeică de la Mihail Fedorovici (1613-1645), bătută la Moscova.

Copeici din epoca lui Ivan al IV-lea au fost atestate și în Moldova de peste Prut. În componența tezaurului de la Arsura, jud. Vaslui, alcătuit din 640 de monede de argint, inclusiv otomane, două exemplare dintre ele sunt emisiuni rusești din secolul XVI. Tezaurul de la Budești, com. Plopana, jud. Bacău,

conține și el o copeică de la același emitent, bătută după 1547, probabil la Pskov. O copeică rusească a fost găsită izolat la Iași. Și în sud-estul Basarabiei, la Tarutino, raionul Tarutino, reg. Odesa, în tezaurul descoperit în anul 1949, se afla și o copeică de la Ivan al IV-lea, emisă până la 1547. Aceste emisiuni monetare au fost atestate și în Țara Românească, fiind prezente în tezaurul de la Radu-Vodă cu o copeică bătută pentru Ivan al IV-lea și datată în perioada 1535-1538, precum și în altul, descoperit în județul Ilfov.

Analiza descoperirilor monetare din secolul al XVI-lea menționate mai sus demonstrează că emisiunile rusești din această perioadă apar în acumulări doar în combinație cu aspri otomani. Una dintre cauzele acestei prezențe comune ar putea fi sistemul ponderal apropiat al asprilor și al copeicilor. Calitatea acestor piese le-a asigurat o bună primire atât pe piața rusească, cât și în exterior, iar existența unor imitații după ele confirmă această afirmație.

O cantitate însemnată de monede rusești pătrunde în Moldova prin intermediul armatei rusești dislocate în zonă în timpul războaielor ruso-turce din anii 1710-1711, 1768-1774, 1787-1792 și 1806-1812, ale căror operațiuni s-au desfășurat pe teritoriul Moldovei. Monede rusești din secolul al XVIII-lea au fost atestate în componența a 11 tezaure având *terminus post quem* în perioada analizată, fiind înregistrat și un număr mare de descoperiri izolate. Monedele rusești atestate pe teritoriul Republicii Moldova reprezintă, de obicei, emisiuni bătute după reforma monetară înfăptuită de țarul Petru I cel Mare (1682-1725) în perioada 1700-1704 cu scopul lichidării haosului monetar existent în țară la sfârșitul secolului al XVII-lea. În urma reformei, rubla, aflată în sistemul monetar rusesc încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, dar în calitate de monedă de cont, capătă statut de monedă reală, egală cu 100 de copeici de cupru. Fiind bătută din argint, cu greutatea de 28 g, rubla este aliniată din punct de vedere ponderal și valoric cu talerul occidental. Monedele de cupru erau predestinate satisfacerii necesității de monedă divizionară de pe piața internă, fiind în același timp și un mijloc eficient de retragere de pe piață a unei părți a argintului necesar domniei la baterea emisiunilor de argint. Concomitent, rămâneau în circulație submultipli rublei, precum și multipli și submultipli ai copeicii, introduși în sistemul monetar rus la etapa inițială a reformei, la 1700, dar și copeica de argint de până la reformă va fi bătută până în anul 1718. Alături de rublă și copeică, în etapa finală a reformei a fost introdus și altânul de argint, egal cu 3 copeici. Baterea acestuia este întreruptă în anul 1726 și va fi reluată doar în deceniul patru al secolului al XIX-lea. Nominalul cel mai înalt valoric al noului sistem monetar a fost moneda de aur, bătută după standardele ducaților de aur occidentali cu greutatea de 3,4 g, numită în Rusia *cervoneț*, ca mai apoi să fie bătute și monede de aur cu nominalul de 2 ruble și greutatea de 4 g.

Copeica de cupru păstrează imaginea tradițională a călărețului de pe copeica de argint din secolul al XVI-lea, în timp ce alte nominale de cupru, ca și monedele de argint, poartă pe una din fețe stema de stat a Rusiei – acvila bicefală. Pe emisiunile de argint cu valoare nominală mare, stema este însoțită și de legenda circulară care conține denumirea nominalului și anul baterii, iar pe cealaltă față este gravat portretul emitenților, înconjurat de legenda care include numele și titulatura emitenților. În ultimii ani de domnie ai lui Petru I imaginea stemei de stat de pe emisiunile de ruble este înlocuită de imaginea unei monograme în formă de cruce, ale cărei brațe reprezentau litera П. Aceeași monogramă cruciformă, constituită din inițiala numelui țarului, apare ulterior pe rublele lui Petru al II-lea (1727-1729) și pe toate emisiunile de argint cu valoare ridicată ale lui Pavel I (1796-1801). În timpul lui Pavel I, de pe monedă dispăre portretul țarului, acesta fiind înlocuit de un cartuș pătrat în care a fost amplasată deviza biblică a Ordinului Templierilor: rus. «Не Нам, Не Нам, А Имени Твоему» (lat. „Non Nobis, Domine, Non Nobis, Sed Tuo Nomini da Gloriam”, rom. „Dă-ne glorie, Doamne, nu pentru noi, ci pentru numele Tau”).

Sistemul monetar constituit la 1704 rămâne în uz pe tot parcursul secolelor XVIII-XIX, dar suferind în timp mai multe modificări legate de introducerea unor noi nominale, de întreruperea baterii unor monede, de diminuarea greutateii și a titlului metalelor sau de schimbarea aspectului unor piese.

Rublele sunt cele mai reprezentative emisiuni rusești în descoperirile din Republica Moldova, fiind teaurizate alături de monede otomane, austriece, taleri olandezi și de alte emisiuni vest-europene. Cele mai timpurii ruble care pătrund în regiune sunt de la Petru I (1682-1725), urmate de cele ale lui Petru II (1727-1730), Anna Ioannovna (1730-1740), Elizaveta Petrovna (1744-1761), Ecaterina II (1762-1796) și Pavel I (1796-1801). Aceste emisiuni au fost atestate în componența următoarelor tezaure:

1. Peresecina, raionul Orhei, 1955, 50AV+ 265 AR, post-1768/1769; Imperiul Otoman, Austria, Veneția și Rusia; conține 7 ruble rusești: Petru I, 1723 (3 ex.); Petru II, 1727 (1 ex.), 1728 (1 ex.), 1729 (1 ex.) și Anna Ioannovna, 1734 (1 ex.).

2. Horodiște, raionul Rezina, 1911, 50AV+265 AR, post-1768/1769; Imperiul Otoman, Provinciile Unite, Rusia; 3 ex. Petru II 1728 (1 ex.) și Anna Ioannovna 1733 (1 ex.) și 1740 (1 ex.).

3. Șofrâncani, raionul Edineț, 1966, 3 AV+8 AR, post-1789; Imperiul Otoman, Austria, Provinciile Unite, Rusia; 2 ex.: Ecaterina II, 1787 (1 ex.) și 1789 (1 ex.).

4. Gârbova, raionul Ocnîța, 1968, 25 AV+221 AR, post-1789; Imperiul Otoman, Provinciile Unite, Rusia, Raguza; 9 ex.: Ecaterina II, 1765 (1 ex.),

1766 (1 ex.), 1771 (1 ex.), 1773 (1 ex.), 1776 (1 ex.), 1782 (1 ex.), 1786 (1 ex.), 1787 (1 ex.), 1789 (1 ex.).

5. Grozești, raionul Nisporeni, 1973, 41 AR; post-1801/1802; Imperiul Otoman, Austria, Rusia; 1 ex.: Pavel I, 1799.

6. Șolcani, raionul Soroca, 1913, 21 AV+14 AR, post-1788; Provinciile Unite, Imperiul Romano-German, Rusia; 14 ex.: Petru I, 1719 (1 ex.); 1720 (1 ex.); Petru II, 1728 (1 ex.); Anna Ioannovna, 1732 (1 ex.); 1733 (1 ex.); 1736 (1 ex.); 1737 (1 ex.); 1740 (1 ex.); Elizaveta Petrovna, 1746 (1 ex.); 1747 (1 ex.); 1750 (1 ex.); 1751 (1 ex.); 1752 (2 ex.).

Alt nominal rusesc de argint care pătrunde în Moldova este *poltina*, submultiplu al rublei, egal cu 50 de copeici, introdus în sistemul monetar la 1700 și având aspectul identic cu cel al rublei. Un exemplar de *poltina* emisă de Ecaterina a II-a la 1765 a fost atestat în tezaurul descoperit la Mitoc, raionul Orhei, în anul 1908.

Dintre emisiunile de aur găsite în descoperirile din Republica Moldova, menționăm piesa de 1/2 imperial de la Ecaterina a II-a (1762-1797), bătută în anul 1796, aflată în tezaurul de la Edineț (1968). Imperial s-a numit nominalul de aur cu valoarea de 10 ruble și, respectiv, 1/2 imperial – moneda de 5 ruble, introduse în circulație începând cu anul 1755. Imperialul avea greutatea de 12,9 g și titlul aurului de 900. Monedele aveau pe avers portretele emitenților, iar pe revers – imaginea unei cruci, constituită din cinci cartușe, fiecare dintre ele conținând câte o stemă: în centru este dispusă stema de stat, iar brațele reprezintă stemele Moscovei, Kazanului, Siberiei și a Astrahanului. Între brațele crucii este scris anul, iar valoarea nominală este indicată în legenda circulară. Sub Pavel I, portretul de pe avers dispare, iar pe revers este scrisă deviza Ordinului Templierilor, ca în cazul emisiunilor de argint.

Un fenomen aparte în istoria monetară a Rusiei îl constituie baterea secretă în monetăria de la Sankt Petersburg timp de 100 de ani a monedelor de aur de tipul ducăților olandezi. Atât aspectul, cât și greutatea și titlul acestora corespundeau întocmai ducăților olandezi originali. Cu toate acestea, piesele respective reprezentau niște falsuri, doar că în acest caz rolul de falsificator îl avea statul. În scopul tănuirii acestui fapt, în actele oficiale ducății bătute în Rusia și ștanțele acestora apar în actele oficiale cu denumiri convenționale. Aceste monede erau destinate finanțării expedițiilor militare rusești în străinătate și achitării soldei militarilor ruși din zonele de frontieră, în Asia Mijlocie, Caucaz și Regatul Poloniei. Guvernul rus a optat pentru baterea (falsificarea) acestei monede, având în vedere calitatea excepțională și larga răspândire a ducatului olandez pe piața internațională. Acest fapt a determinat falsificarea lor în masă, îndeosebi de către țările antrenate în comerțul cu Orientul. Încă din secolul al XVII-lea apar imitații italiene, iar în perioada 1735-1867 aceste monede, cu intermitențe, sunt bătute în Rusia. Astfel, în

timpul domniei Annei Ioannovna, au fost bătute 12764 de exemplare, sub Elizaveta Petrovna nu sunt cunoscute emisiuni, sub Petru III s-au bătut doar 1000 de piese, iar Ecaterina a II-a a bătut 135100 de monede, din care doar în anul 1776 au fost bătuți 90100 de ducați, pentru care a fost folosit tot aurul extras din minele de la Ecaterinburg și Colyvan. Baterea masivă a ducăților a avut loc în timpul războaielor ruso-turce din anii 1768-1774 și 1787-1792, când cresc enorm cheltuielile statului. Pavel I nu a bătut ducați olandezi, însă Alexandru al II-lea va relua producerea lor și va produce 2550200 de exemplare. Numite la fel ca monedele de aur rusești – cervoneț, în popor au primit denumirea de *pučikovyyj*, ceea ce în traducere înseamnă „mănunchi”, denumire ce provine de la mănunchiul de săgeți din mâna cavalerului, sau *arapčik*, de la același cavaler, care era asociat cu un arap, ori *lobančik*, de la cavalerul tuns în frunte asemeni recruților din Rusia.

În tezaurul de la Gârbova, deja menționat, printre cei 17 ducați olandezi a fost atestat și un exemplar emis în Rusia, purtând anul de emisie 1788. Acesta a fost bătut în timpul războiului ruso-turc din anii 1787-1792. Piesa se deosebește de ducății olandezi din tezaur prin anumite detalii observate în urma examinării acesteia. Astfel, cele șapte săgeți din mâna cavalerului diferă ca dimensiuni, pumnul cavalerului nu cuprinde ultimele două săgeți din stânga, iar mânerului spadei îi lipsește proeminența sferică din partea inferioară.

În timpul războiului ruso-turc din 1769-1774, după ocuparea celor două principate române, împărăteasa Ecaterina a II-a a inaugurat emiterea unei monede de bronz „locale”. Este vorba de emisiunile de tip Sadagura. La retragerea armatei ruse de ocupație, emisiunile de Sadagura nu au fost preschimbate în monede curente și, pierzându-și valoarea, au pricinuit mari pagube populației.

Către începutul secolului al XIX-lea, ca și pe parcursul secolului al XVIII-lea, piața Moldovei era dominată de același haos monetar, legat de circulația concomitentă a unui mare număr de monede străine, inclusiv și rusești. Moneda de cont în această situație a fost leul, care se afla într-o permanentă fluctuație, fapt care stânjenea serios relațiile cotidiene de schimb. Toate acestea au dus la înflorirea speculei cu monede pe piața internă, precum și la exportul de monedă bună în Imperiul Otoman, dar și în Europa de Vest. Acest fenomen s-a răsfrânt imediat și asupra monedei rusești de argint, intrate prin intermediul armatei în cadrul războiului din anii 1806-1812, a cărei valoare intrinsecă a fost mai înaltă decât a altor emisiuni de argint aflate în circulație la acea perioadă.

După anexarea Basarabiei la Rusia la 1812, cursul diferitor monede pe piață a fost reglementat de administrația rusească prin intermediul unor foi volante, publicate la Chișinău în limbile rusă și moldovenească (română),

numite circulare. Ulterior au fost întreprinse mai multe măsuri pentru înlocuirea monedelor străine, inclusiv otomane, cu monede rusești. Un pas concret a fost cel de fixare a prețurilor în ruble rusești, dar nu în monede otomane. Acțiunea principală în acest sens a fost interzicerea circulației monedei turcești, numită para, începând cu 1 ianuarie 1928. În toate vistieriile ținuturilor urma să fie trimis un număr suficient de monede de cupru, care să înlocuiască paralele. A fost păstrată în circulație pentru o perioadă de timp moneda otomană de aur de calitate bună.

Bibliografie:

Kirițescu, Costin C. *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, 1997.

Moneda în Republica Moldova, Chișinău, 2015.

Клещинов, В.Н.; Гришин, И.В. *Каталог русских средневековых монет с правления царя Ивана IV Васильевича до шведской оккупации Новгорода (1533-1617)*, Москва, 1998.

Нудельман, А.А. *Несколько неизданных кладов XVI в. из Днестровско-Прутского региона*, în: *Археологические исследования в Молдавии в 1983 г.*, Кишинев, 1988.

Нудельман, А.А. *Монетные клады XVIII-XIX в. в Днестровско-Прутском регионе*, в: *Нумизматические исследования по истории Юго-Восточной Европы*, Кишинев, 1990, с. 227-263.

Розанов, С.А. «Золотые лобанчики» (Голландские червонцы русского чекана), в: *Труды отдела нумизматики*, Ленинград, 1945.

Спасский, М.Г. *Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк*, Ленинград, 1970.

DESPRE COMORI ȘI CĂUTĂTORII DE COMORI PE TERITORIUL MOLDOVEI MEDIEVALE ȘI PREMODERNE. REGLEMENTĂRI ÎN VECHEA LEGISLAȚIE A ȚĂRII

Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU

Discuțiile privind braconajul în limitele siturilor arheologice, amploarea detectorismului, problema reglementărilor legislative și modul în care autoritățile statului gestionează situațiile legate de „descoperirea” unor „comori” sunt tot mai frecvente atât în cadrul unor dezbateri academice organizate instituțional, cât și în presă sau în anumite grupuri create pe rețelele de socializare. Prin urmare, chestiunea creării și perfecționării

cadrelui legal, fără ambiguități, privind protejarea patrimoniului material al țării este una stringentă.

Problema modului în care autoritățile statului trebuie să gestioneze fenomenul „descoperirilor de comori” are o vechime considerabilă. În acest context, ne propunem prezentarea rezultatelor prospectării surselor documentare efectuate în vederea identificării unor izvoare care cuprind mărturia istorice relevante privitoare la această chestiune.

O categorie importantă de izvoare privind această problemă sunt textele legislative vechi. Menționăm aici *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*, cunoscută ca prima legiuire oficială întocmită „după tocmala și nevoința mării sale domnului”¹ și tipărită la Iași în anul 1646, în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634-1653). Paginile acesteia cuprind un capitol special („glava” 6), intitulat: „Pentru ceia ce găsesc vreo comoară pre locul și pre hotarul său, sau pre hotarul besearicii, sau pre loc domnesc, cui să va cădea”. Prin cele optsprezece dispoziții care alcătuiesc acest capitol era stabilit modul în care comorile găsite urmau a intra în posesia celui care făcea descoperirea în funcție de locul descoperirii și cine îl stăpânea etc. Potrivit legiuirii, „comoară să cheamă aur, argint, bani cei vechi de demult. Stăpânul a cui au fost, să nu să cunoască cine-au fost; iară de nu vor fi lucrure vechi și stăpânul acelor lucruri să va cunoaște și să va ști cine-au fost, atunce cine va găsi acealea lucruri nu să va chema c-au găsit comoară”². Prima dispoziție prevedea că „oricine va putea și de va vrea să cearce pre locul lui și pre hotarul lui, cu munca lui, sau de să va nemeri așaș fiștecum să să tâmple să găsească vreo comoară, să cheamă să fie a lui, iară nu altuia nemăru”³. Prin cea de-a doua dispoziție se stabilea că „nu va putea nime să cearce pre loc strein, pentru să găsească comoară, fără de voia stăpânului acelu loc; iară de va cerca și de va găsi, fără svatul stăpânului celuia cu locul, așa numai den capul lui, nu va rămânea să fie a lui, ce se va da celuia cu locul”. Totodată, „cela ce va merge de va cerca pre locul altuia și va găsi comoară, fără de știrea celuia cu locul și de să va oblici necum să-i lase ceva stăpânului locului dentr-acea comoară, ce încă de-l va duce la giudeț, va avea și certare, oricum va fi voia giudețului”, iar „când vor găsi niscare comoară pre loc domnesc, sau pre loc călugăresc ce să cheamă a besearicii, pentru că giumătate de comoară iaste de pururea a celuia ce o găsește, iară giumătate iaste a besearicii, sau, mai de multe ori, domnească” și, desigur, „oricine va ascunde comoara dacă va găsi, pentru să nu dea nemică celuia ce i să vine, piiarde-ș-va și partea sa ce i să vine”.

¹ *Carte românească de învățătură*, ediție critică coordonată de Andrei Rădulescu, București, 1961, p. 9.

² *Ibidem*, p. 88.

³ *Ibidem*, p. 86.

Pravila lui Vasile Lupu cuprinde mărturia existenței unor reglementări mai vechi în legislația medievală a Moldovei privind chestiunea găsirii „comorilor”, fapt consemnat în următoarele: „...acestea toate, ce scrie mai de sus, au fost în dzilele ceale vechi; iară acum s-au părăsit acelea obicei, iară comoarale, câte să găsească, toate le iau domnii și numai ce dau cătu să îndură, oarece puțin lucru celuia ce găsește, iară stăpânului, celuia cu locul, nu i să dă nemică”¹.

La începutul secolului al XIX-lea, în timpul domniei lui Scarlat Callimachi, intră în vigoare o nouă lege civilă modernă a Moldovei, cunoscută sub denumirea de *Codul Calimach*, care „cuprindea multe din obiceiurile juridice ale țării”. În acest cod civil, care a fost aplicat în Moldova în anii 1817-1865, găsim capitolul intitulat „Pentru câștigarea proprietății lucrurilor prin ocupație (apucare)”, consacrat reglementării modului în care autoritățile statului erau chemate să gestioneze împărțirea unei „comori”. Potrivit § 527, se consideră comoară „dacă cele găsite vor fi bani sau alte lucruri de mult preț, ascunse de atâta vreme, încât să nu fie cu putință a se afla cel de mai înainte proprietar”. În §§ 527-534 vom găsi dispoziții legale în ceea ce privește „comoară”, „găsire”, „înștiințări”, „împărțire”, „tănuire” și „amăgiri”. Se legiuiește ca o comoară descoperită să se împărțească în trei – statul, proprietarul locului și cel care o descoperă (§ 529: „comoara găsită se împărțește în trei deopotrivă părți, din care una să iae stăpânirea, alta proprietarul locului și a treia gășitorul”); în caz „de va găsi cineva comoară pe locul său, va lua două treimi, una ca proprietariu a locului, iar cealaltă ca un gășitoriu” (§ 530). Pentru a descuraja săpăturile neautorizate, se prevedea că dacă cineva, în scopul de a găsi o comoară, întrebuița „fapte necuviincioase” (§ 532: „farmecele care se fac de oameni amăgitori spre înșelăciunea și spaima celor proști și lesne crezători”), el nu avea dreptul la partea care i se cuvine².

Despre preocupările autorităților statului epocii moderne în gestionarea cazurilor de descoperiri de comori aflăm din „dosarele comorilor” – întâmplătoare sau intenționate – ale unor tezaururi monetare, aflate în diverse fonduri arhivistice, care oferă informații nu doar despre circumstanțele, uneori prezentate în detaliu, ale unor astfel de descoperiri, dar și posibilitatea identificării cu mare probabilitate a monedelor scoase astfel la lumină. Este cazul dosarului referitor la descoperirea pe teritoriul satului Schitul Frumoasa, ținutul Bacăului, în anul 1844, de către un anume Ștefan Gângă, a unui tezaur format din trei monede (emise, se pare, în anul 1616) și alte 13-14 „mai mici”, toate de argint. Iată povestea acestei descoperiri. Prins

¹ *Ibidem*, p. 87-88.

² *Codul Calimach*, ediție critică coordonată de Andrei Rădulescu, București, 1958, p. 243.

în Bacău, în vreme ce încerca să valorifice aceste monede la evreul Moise Manașcu, Gângă este arestat și interogat. Se întocmesc procese-verbale ale cercetării, alături de adresele între autoritățile implicate, care se păstrează în acest dosar. De aici se vede că Ștefan Gângă dezgropase monedele în două „reprize”, în prima descoperind, într-o râpă de la confluența a două pâraie, monedele mari, apoi, reîntorcându-se cu o sapă, „în ziua di Lăsatul Săcului a postului Sâncetriului, iarăș la acela loc, undi scurmând ca di o palmă în adâncu am mai găsat alt feliu di bănuți mici în soiul firfiricilor, poate și puțin mai mici, iar di acei mari n-am mai găsat nici unul și nici di acei mici n-am găsat mai mulți dicât vro 13 sau 14, pi cari ducându-i acasă nu am arătat nimănu și nici am spus altora dicât numai fimei mele, și aice în târg, undi am vrut a-l schimba”. Consătenii lui Gângă se pun chezași pentru eliberarea acestuia, întrucât treburile câmpului nu pot fi făcute de nevasta rămasă acasă, și oricum toată lumea știe că banii găsiți „nu să politicesc a umbla”, dar autoritățile insistă pentru continuarea anchetei, întrucât „obiectul acesta să atingi di intiresul haznelii”, chiar dacă „așa precum nu-i pot slujă de nici un folos fiind precât din velet să vedi o monedă vechi a cării curs esti necunoscută”. De aceea, privighetorul de ocol primește poruncă „să stăruiești prin lăcuiorii sat(ului) schitul(u)i Frumoasa unde să pri(su) puni a fi comoară și să-l îngrădește acel munte și să pui pază di a purure” până la noi ordine. Venit la fața locului, ispravnicul de ținut merge la locul descoperirii. Acolo, „în priivire și a prisfințitului episcop al Romanului ci si întâmplasi la acel schit, s-au săpat acolo u(n)di mai înainte au găsit Gângă arătata monedă și prin țărână s-au mai găsit 5 bucăți în mărime acel(o)r 14, din cari unul ari diosăbire la monetă. Fiindcă dum(nealui) cinovnicul s-au ferit di a intra în mai multă lucrare, împiedecându-să că întru aceasta n-are poroncă naciatsfii Sali, nu mai puțin și iscălitul, că n-au priimit dizlegare Vistierii. Odată cu aceasta prin priv(ighetorul) di ocol cu di fați și iscălitul i celilante persoane s-au îngrădit înprejur cu spini locul di propus puindusă și pazi i sigură privigheri”. În final, Gângă este eliberat, iar monedele ajung la Vistierie. Raportul întocmit de Ispravnicia ținutului Bacău către Vistieria țării conține și o impresiune în ceară a uneia dintre monedele mari, identificată ca un exemplar dintr-o emisiune monetară de argint de valoare mare (*Leeuwendaalder* – talerii-leu), cu circulație în Moldova veacului al XVII-lea. Moneda, a cărei impresiune s-a păstrat în dosarul descoperii acestei comori, a fost identificată de colegul dr. Lucian Munteanu de la Institutul de Arheologie din Iași, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Un alt caz de descoperire a unei comori este anchetat în același an 1844 și în același ținut Bacău. Un anume Gheorghe Buzdrugu a văzut „arzând o comoară pe apa Tazlăului”, unde, mergând cu cumnatul lui Toader și „cu Gheorghe împreună și săpând în patru rânduri la ce de pe urmă am găsit o

oală cu galbini în mărime piste o ocă. Și cu oală cu totul au luat-o Gheorghe Buzdrugu și au dus-o la casa lui”, apoi „toți galbinii i-au dus la dumnealui șatrar Sandul Chiriac fără să am mai multă știință ca unul ce de frică am păzit tăceri”. Din dosarul cercetării aflăm despre circumstanțele descoperirii comorii, numărul persoanelor implicate, rangurile lor ș.a. Astfel, popa Andrei din satul Sârbi se prezintă la aga Ruset și declară „cu cuget curat și în frica lui Dumnezeu” că a aflat de la un anume Alexandru Chiroșcă din satul Scorțanii că alți doi săteni au săpat o comoară pe apa Tazlăului „la gârla morii răp(o)s(atului) slug(e)r Enăcachi Iliescu” și a mers și i-a pândit câteva nopți. În a patra noapte de săpat a fost găsită comoara: „...n-au zăbovit cu săpatul decât păr(ă) la cântatul cucușil(o)r când au și pornit de acolo cu agonisița”. Potrivit depoziției lui Andrei popa, el intenționa „să să pui la cale întru aceasta” cu cei care au găsit comoara, a trimis pe cineva din satul Sârbi să-i cheme. Însă acesta a mers la stăpânul moșiei, șetrarul Sandul Chiriac, informându-l despre cele întâmplate. Comoara găsită a fost predată stăpânului moșiei, care „făgăduindu-le câte 300 lei de om supt cuvinte că banii de comoară nu umblă și nu le-au mai dat” nimic celor care au găsit-o. Din declarația popii aflăm că i-a spus șetrarului că știe despre găsirea comorii și că „mie nu mi-au dat nimic, întrebându-l că ce au făcut cu ei”. Stăpânul moșiei i-a răspuns „cu îngrozire hotărâtor ca să nu mai pominesc nimica despre aceasta că mă va zdrobi și că moarte ari a fi din mâna dum(i)s(ale). Nevoe și frica m-au făcut de am păzit tăcere până acum ca unul ce să găsaște stăpân și posesor pe moșie Sârbii”.

Paginile acestui dosar conțin atât date despre procedurile legale urmate de autorități în cazul aflării despre descoperirea unei comori sau împărțirea ei atunci când stăpânul moșiei afla de existența comorii, dar și informații interesante despre moralitatea și relațiile dintre anumiți reprezentanți ai mediului sătesc din prima jumătate a secolului al XIX-lea: stăpânul moșiei (boierul), preutul (autoritatea religioasă) și oamenii simpli.

Am adus în discuție cele două cazuri de descoperire a comorilor, selectate din dosarele păstrate în arhivele ieșene, întrucât ele reflectă anumite aspecte ale istoriei vii a acestei probleme în prima jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă când se fac pași importanți în reglementarea modului în care autoritățile statutului, atât cele locale, la nivel de ținut, cât și cele centrale, trebuiau să gestioneze acest fenomen cu multiple implicații. Se întocmeau rapoarte la poliție, Departamentul Trebilor Dinlăuntru, isprăvnicia ținutului și Vistierie (Ministerul de Finanțe) privind descoperirea, întâmplătoare sau intenționată, de „comori” prin satele Moldovei, prin aceasta înțelegându-se monede de diferite tipuri, pe care descoperitorii intenționau să le valorifice prin vânzare. În ceea ce privește bogăția informațiilor cuprinse în dosarele

„comorilor” păstrate în arhive, cercetătorul ieșean Silviu Văcaru ne oferă un articol cu rezultatele unei prospectări aplicate la ținutul Fălciu¹.

Înainte de a încheia această trecere în revistă a tipurilor de izvoare care cuprind date despre reglementările în legislația veche a Moldovei privind comorile descoperite și căutătorii de comori, menționăm încă o categorie de surse documentare, și anume corespondența. Se păstrează corespondența dintre generalul maior rus Mirkovici și Divanul Moldovei, din care reiese faptul că administrația rusă, coordonată de Pavel Kisseleff, în perioada premergătoare punerii în vigoare a Regulamentului Organic în țările române, face încercări semnificative privind reglementarea cercetărilor în vederea descoperirii și conservării unor „lucruri vechi, nedescoperite”. Aceste adrese ne prezintă în detaliu etapele apariției „povăturilor pentru arhiologhiceștile lucruri în amândou prințăpaturile”. Unul dintre generalii aghiotanți al țarului Rusiei, Cernișev, îl înștiința pe Mirkovici că „voia Împărăteștii Sale Măririi esti ca cu aflare oștilor noastri pisti graniță să să folosască pământul după diosăbită socotință spre a să găși lucruri din vechi nedescoperiti în părțile ci noi stăpânim”². Totodată, pentru o mai bună cunoaștere a trecutului acestui spațiu, Academia Rusiei deleagă pe academicianul Iuri Venelin din St. Petersburg să întreprindă o călătorie de studii în Moldova și Țara Românească. În același timp, în primăvara anului 1830, generalul rus Mirkovici solicita Divanului Moldovei să precizeze care erau dispozițiile legale în cazul descoperirii comorilor, „având trebuință de a ști ci felii di așăzământuri urmează în această țară la întâmplari di a descoperi cineva comoară, adică câtă parti să cuvine în folosul aflătoriului și câtă parte să cuvine haznelii”³. Răspunsul Divanului, venit la câteva zile, consemna faptul că „făcându-să cercetare hotărârii pravilelor atingătoare de comori s-au aflat în Condica politicească la pont al doile, cap. al 3-le”. Prin urmare, *Condica politicească*, adică *Codul lui Calimach*, intrat în vigoare la 1817, era aplicat în continuare pentru cazurile descoperirii de comori potrivit dispozițiilor legale arătate mai sus.

În perioada ocupației rusești a Principatului Moldovei (1828-1834), din dorința țarului Nicolae I, la Iași se înființează Comisia Arheologică (1830), sub coordonarea unui porucic rus, Singurov, din corpul inginerilor al armatei ruse, și a unui boier moldovean⁴. În același an, se întemeia un „cabinet numismatic și arheologic”, iar trei ani mai târziu, în *Condica politicească*, se reglementează situația obiectelor descoperite întâmplător, și anume: o parte aparține celui care le găsește, o parte stăpânului moșiei

¹ S. Văcaru, *Informații referitoare la „comori” din ținutul Fălciu (prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Prutul”, s.n., anul II (XI), nr. 2 (50), 2012, p. 54-62.

² S. Văcaru, *op. cit.*, p. 54.

³ S. Văcaru, *op. cit.*, p. 55.

⁴ S. Văcaru, *op. cit.*, p. 55.

și a treia parte Vistieriei. În cazul în care cel care descoperă comoara este una și aceeași persoană cu proprietarul locului, atunci el ia două treimi. Dacă descoperitorul nu declara descoperirea și se afla de existența ei, atunci comoara era confiscată, partea lui era dată pentru hrana săracilor, iar celelalte două treimi mergeau la Vistierie. În condițiile în care lucrătorii angajați găseau o comoară, ei trebuiau să fie recompensați de proprietar, nu și cei care erau special angajați pentru găsirea unei comori și care erau remunerați doar pentru munca lor. Singura instituție care putea da aprobare pentru a se face săpături arheologice era Vistieria, ea fiind și beneficiara unei treimi din obiectele de preț descoperite¹. Dispozițiile enumerate mai sus reprezintă prevederi din *Codul Calimach*.

În concluzie, izvoarele istorice cuprind informații relevante privind problema comorilor găsite și reglementarea de către autoritățile statului a situațiilor legate de aceste descoperiri. Odată cu dezvoltarea preocupărilor de legiferare din Moldova premodernă și modernă, dispozițiile legale privind descoperirea comorilor sunt mai detaliate, se înființează noi instituții care să gestioneze comorile găsite. Din păcate, realitatea acelei perioade rămâne neschimbată de cele mai multe ori până astăzi; cei care găseau întâmplător sau căutau „comorile” erau interesați de valoarea intrinsecă a conținutului, distrugând pentru totdeauna contextul descoperirii și posibilitatea completării datelor în vederea unor reconstituiri istorice veritabile privind viața economică și unele aspecte politico-militare de-a lungul secolelor în acest spațiu.

MENȚIUNI PRIVIND MONEDA ÎN PRINCIPATUL MOLDOVEI (1711-1859) ÎN IZVOARELE SCRISE: CRONICI ȘI COLECȚII DE DOCUMENTE

Elena ARCUȘ-JANTOVAN

Referitor la perioada anilor 1711-1859 se găsesc mai multe tipuri de izvoare scrise, precum cronici, jurnale de călătorie, diverse acte din arhive naționale și internaționale, diverse documente, însă în această lucrare se vor indica date din cronici și colecțiile de documente care prezintă monedele cel mai mult întrebuițate și se astfel se evidențiază care sunt cele mai importante monede din cele câteva zeci de tipuri ce erau în circulație.

1. Cronici. În cronicile ce conțin date din perioada 1711-1859 găsim mențiuni importante privitoare la moneda din circulație din Principatul Moldovei din această perioadă, uneori prezentându-se chiar și cursul acestor monede.

¹ S. Văcaru, *op. cit.*, p. 57.

Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, în capitolul „Despre veniturile vechi și cele de acum ale Moldovei”, menționează asprii, florinii și talerii împărătești¹, iar în capitolul „Despre tributul și peșcheșurile pe care Moldova le plătește Porții” – lei și talerii².

În *Cronicul* lui Neculai Chiparissa, ce conține evenimente din Moldova din timpul lui Ioan Mihail Racoviță, în 1716, sunt indicați lei și banii³. În *Letopisețul Țării Moldovei (1709-1711)* de Nicolae Costin, în capitolul „De domnie lui Dumitrașco vodă Cantemir, vleit 7219 (1711)”, se indică ughii, rublele, copeicile și banii („6 copeice, adecă 12 bani”) ⁴.

Cronica lui Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, expune evenimente de la începutul secolului al XVIII-lea, din timpul mai multor domnitori. Din perioada domniei lui Dumitrașco Cantemiru-Voievoda, în anul 7219, Neculce indică galbenii, rublele, pungile de bani⁵; în a doua domnie (1711-1716) a lui Nicolae Mavrocordat în Țara Moldovei sunt indicați galbenii⁶; în a treia domnie (1716-1726) a lui Mihai Racoviță sunt indicați lei⁷; în prima domnie (1726-1733) a lui Grigore al II-lea Ghica sunt indicați lei, galbenii și pungile de bani⁸; în prima domnie (1733-1735) a lui Constantin Mavrocordat sunt indicați ughii, lei și pungile de bani⁹; în a doua domnie (1735-1739) a lui Grigore al II-lea Ghica sunt indicați lei, pungile de bani, bani turcești și grecești, „galbini de aur” („galbănu umbra 4 lei pre aceste vremi”) ¹⁰; în a doua domnie (1741-1743) a lui Constantin Mavrocordat se indică lei și paralele ¹¹.

D. Russo, în *Cronica Ghiculeștilor. Un nou letopiseț al Moldovei (1695-1754)*, în capitolul „A treia mutare a lui Constantin vodă Mavrocordat în Moldova”, indică lei¹². Axinte Uricariul, în *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, indică ughii¹³, banii, rublele, talerii („5 rubl<i>... carii fac

¹ Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, Chișinău 1998, pag. 160.

² *Ibidem*, pag. 166.

³ Chiparissa Neculai, *Cronicul*, în Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, pag. 69.

⁴ N. Costin, *Letopisetul Țării Moldovei (1709-1711)*, în Nicolae Costin. *Scrieri*, vol. I, Chișinău, 1990 (editie îngrijita de Svetlana Korolevschi), pag. 387.

⁵ Ion Neculce, *Letopisetul Tarii Moldovei*, București-Chișinău, 2001, pag. 208, 209.

⁶ *Ibidem*, pag. 257.

⁷ *Ibidem*, pag. 275.

⁸ *Ibidem*, pag. 292, 298.

⁹ Ion Neculce, *Letopisetul Tarii Moldovei*, București-Chișinău, 2001, pag. 304.

¹⁰ *Ibidem*, pag. 336-337, 353.

¹¹ *Ibidem*, pag. 355-356.

¹² D. Russo, *Cronica Ghiculeștilor. Un nou letopiseț al Moldovei (1695-1754)*, Buc., 1915, pag. 75.

¹³ Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, II, București, 1994, pag. 284.

t<a>l<eri> 50...”¹). În cronică *A doua domnie a lui Niculai Alecsandru Mavrocordat V.V. în Moldova de Acsinti Uricarul (1711-1716)*, în singurul capitol „De a doua domnie a lui Nicolai Alecsandru Vodă”, se indică lei și banii². În *Letopisețul Țerei Moldovei* de Enaki Kogalniceanu, în capitolul „Domnia lui Ion Vodă Mavrocordat, fecior lui Neculai Vodă”, se menționează lei și banii³, iar în capitolul „Domnia lui Constantin Vodă, fecior lui Mihai Vodă Racovița Cehan”, se atestă para, pol leu, bani vechi, parale bani vechi și leu bani vechi⁴.

Ahmed Vasîf Efendi, în cronică sa *Mehasin-ül-âsâr ve hakayik-ül-ahbar*, ce cuprinde evenimente din anii 1752-1775, indică date importante despre Principatele Române. În fragmentul despre ocuparea cetății Chilia de către ghiauri, se indică gurusii⁵. Ahmed Asîm Efendi, în cronică sa *Tarih*, ce conține evenimente din anii 1787-1808, în descrierea situației voievozilor Țării Românești și Moldovei indică piaștrii⁶.

2. Colecții de documente. În colecțiile de documente sunt foarte multe detalii ce țin de circulația monetară, îndeosebi se evidențiază monedele cel mai des utilizate în tranzacții. Cele mai multe acte relevante la acest subiect sunt actele cu privire la vânzarea-cumpărarea bunurilor, venituri și cheltuieli, împrumuturi, datorii etc. În același timp, se pot atesta diverse detalii ce țin de anumiți termeni și expresii utilizate și chiar de diverse sensuri atribuite unora și aceluiași noțiuni. De exemplu termenul „banii” va fi utilizat cu sensul de monedă⁷ (strângător de bani)⁸, cu sensul de monedă divizionară,

¹ *Ibidem*, pag. 241-242, 299.

² *A doua domnie a lui Niculai Alecsandru Mavrocordat V.V. în Moldova de Acsinti Uricarul (1711-1716)*, în Mihail Kogalniceanu, *Cronicele Romaniei seu letopisețele Moldaviei și Valahiei, a doua edițiune*, tomu II, București 1872, pag. 130, 166.

³ Enaki Kogalniceanu, *Letopisețul Țerei Moldovei*, București, 1895, pag. 35.

⁴ *Ibidem*, pag. 75.

⁵ Ahmed Vasîf Efendi. *Mehasin-ül-âsâr ve hakayik-ül-ahbar*. In *Cronici turcești privind Țările Române*. Întocmit de Mehmet Mustafa A. Vol. III. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, pag. 322.

⁶ Ahmed Asîm Efendi, *Tarih*. In *Cronici turcești privind Țările Române*. Întocmit de Mehmet Mustafa A. Vol. III. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, pag. 420.

⁷ Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 212, 214; Idem, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 160, 323; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 155-156; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. 3, 1573-1720, Cernăuți, 1937, pag. 157-158.

⁸ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 30, 81, 167.

submultiplu al leului¹, cu sensușl de aspri (akçe)², cu sensul de piaștri (kurusî/gurusi)³. Mai jos vor fi prezentate cele mai răspândite tipuri de documente care prezintă, în linii majore, circulația monedei în Principatul Moldovei în perioada 1711-1859.

Acte de vânzare-cumpărare. Pe tot parcursul perioadei cercetate se atestă termenii lei⁴ și galbeni⁵, precum și alte expresii ca lei bătuți⁶, lei bani de argint⁷, lei nemțeși⁸, bani noi⁹, bani gata¹⁰, lei bani gata¹¹, lei bani gata de argint¹², lei bani împărătești¹³, leiturcești¹⁴, parale¹⁵, ort¹⁶, zlot¹⁷, zloți bani¹⁸, tal(eri)¹⁹, floreni²⁰,

¹ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 55.

² Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 216.

³ *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 71-72.

⁴ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VIII, *Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750)*, Chișinău, 1998, pag. 96; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775-1786)*, Chișinău, 2005, pag. 126; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, vol. IX, Chișinău, 2004, pag. 192, 193-194; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, vol. X, Chișinău, 2005, pag. 137; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, Iași, 1912, pag. 214; *Ibidem*, vol. VII, Iași, 1912, pag. 277; *Ibidem*, vol. VIII, Iași, 1913, pag. 202; *Ibidem*, vol. IX, Iași, 1914, pag. 353-354; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 153, 178; *Ibidem*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 158, 213; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 77; *Ibidem*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 35.

⁵ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775-1786)*, Chișinău, 2005, pag. 120; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXV, Iași 1933, pag. 236-237; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 165;

⁶ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, Cernăuți, 1937, pag. 174-175; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXII, Iași, 1929, pag. 76-77.

⁷ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VIII, *Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750)*, Chișinău, 1998, pag. 168.

⁸ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 53.

⁹ *Ibidem*, pag. 178.

¹⁰ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 213.

¹¹ *Ibidem*, vol. IV, pag. 216, 228; *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 46, 97; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 78.

¹² Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 27.

¹³ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 153.

¹⁴ *Ibidem*, pag. 153.

¹⁵ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 46-47.

¹⁶ *Ibidem*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 77.

¹⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VIII, Iași, 1913, pag. 194; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 144.

¹⁸ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 77.

¹⁹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775-1786)*, coordonator Demir Dragnev, Chișinău, 2005, pag. 120.

²⁰ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 157, 186.

creițari¹, ughi², galbeni³, galbeni strălucitori⁴, galbeni aur⁵, galbeni blancu⁶, galbeni olandeji⁷, ducați⁸, ducați împărătești⁹, gulden¹⁰, rubla¹¹, lețcae¹² etc.

Acte privitor la venitori-cheltuieli. Foarte multe date sunt referitor la venitori și cheltuieli, iar pentru exprimarea acestora s-au utilizat monede ca lei¹³, pollei¹⁴, leipol¹⁵, leibani¹⁶, bani¹⁷, parale¹⁸, galbeni¹⁹, piaștri²⁰, gurusu²¹, aspri

¹ *Ibidem*, pag. 158.

² T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 219.

³ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 106; *Ibidem*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 206; T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 100, 154.

⁴ Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 276-277.

⁵ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 100.

⁶ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 210.

⁷ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, 1573-1720, Cernăuți, 1937, pag. 196; *Ibidem*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 165.

⁸ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 151.

⁹ *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 129.

¹⁰ *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 100.

¹¹ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 121-122.

¹² *Ibidem*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 46-47.

¹³ *Buletinul Comisiei istorice a României*. București, 1925, pag. 131; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, 1573-1720, Cernăuți, 1937, pag. 187-188; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 81.

¹⁴ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, vol. XI, Chișinău, 2008, pag. 166; Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 69-70.

¹⁵ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 121; T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 154, 218.

¹⁶ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, vol. XI, Chișinău, 2008, pag. 166.

¹⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VI, Iași 1909, pag. 235.

¹⁸ *Buletinul Comisiei istorice a României*. București, 1925, pag. 131; Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 259; T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 147; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 81.

¹⁹ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 70.

²⁰ H. Dj. Siruni, *Domnii români la Poarta Otomană*, București 1941, pag. 29.

²¹ Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 64-65; 71-72, 161, 207, 238, 252, 259, 270-271, 271-272.

(akçe)¹, aspri noi (sag akçe)², pungi de aspri³, ughi⁴, tal⁵, taleri, potronici⁶, ruble⁷ etc.

Împrumuturi, datorii. La exprimarea împrumuturilor, în acte, au fost utilizate monede precum: aspri⁸, ruble⁹, galbeni¹⁰, guruși¹¹, lei¹², lei bani vechi¹³, lei bani gata¹⁴, lei bătuți¹⁵, galbeni ungurești¹⁶, pungi de bani¹⁷, taleri leșești¹⁸, lei moldovenești¹⁹, sfanți²⁰ etc.

Moșteniri. Privitor la moșteniri, la fel există multe date, din care pot fi deduse diverse aspecte ce țin de monede. Cel mai frecvent utilizați sunt lei²¹, gurușii²², asprii²³ etc.

Dare în arendă. Lei²⁴, lei bani împărătești²⁵, galbeni olandezi²⁶, galbeni

¹ *Ibidem*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 216; *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 69-70, 207, 252, 254.

² *Ibidem*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 213.

³ *Ibidem*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 270-271.

⁴ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. 3, 1573-1720, Cernăuți, 1937, pag. 187-188; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 70.

⁵ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VI, Iași, 1909, pag. 235.

⁶ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. 3, 1573-1720, Cernăuți, 1937, pag. 187-188.

⁷ Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 37, 270.

⁸ *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 272.

⁹ *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 269-270, 322-323.

¹⁰ *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 266, 269, 323-323.

¹¹ *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 205-206; 230; 246; 258, 262; 266, 268-269; 272-273; 322-323.

¹² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, Iași, 1912, pag. 225; *Ibidem*, vol. XXIV, Iași, 1930, pag. 92-93; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 206.

¹³ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 201.

¹⁴ *Ibidem*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 202.

¹⁵ *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 105.

¹⁶ *Buletinul Comisiei istorice a României*. Vol. 2, București, 1916, pag. 210-211.

¹⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXIV, Iași, 1930, pag. 92-93.

¹⁸ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 105.

¹⁹ *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 105.

²⁰ Mustafa Ali Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 269.

²¹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, Iași, 1912, pag. 279; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, vol. XI, Chișinău, 2008, pag. 326.

²² Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 246-247; 247-248; 254-255; 255-256; 256-257; 282-283.

²³ *Ibidem*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 255-256; 256-257.

²⁴ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 116.

²⁵ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, pag. 158.

²⁶ *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 87.

olandeji de aur¹, galbeni nemțești², sorocovăț³ etc.

Legi, ordine. Legi: lei⁴, parali⁵, ascerlii⁶, guruși⁷, aspri (*akçe*)⁸, pungi de aspri⁹, pungi¹⁰, piaștri¹¹, obol¹² etc.

Acte în care se menționează diverse detalii privind monedele:

Cursul monedelor. **1717:** „190 lei ca(re) fa(c) 62 ughi 8 potronici”¹³; **1757:** „5000 lei adică zăci pungi di bani”¹⁴; **1787:** „și s-au mai dat o leită dobândă rublii care fac doi lei”¹⁵; **1794:** 150 000 guruși. După socoteală în pungi: 300”¹⁶.

Echivalența monedelor. **1799:** „1450 galbeni olandeji sau nemțești”¹⁷; **1845:** „48 000 galbeni olandeji sau împăratești”¹⁸.

Date explicative. **1786:** „2 lei pol, adecă doi lei și giământate”¹⁹, **1837:** „20 galbini adică douăzeci de galbeni”²⁰.

În concluzie, importanța majoră pe care o au cronicile și colecțiile de documente, în calitatea lor de categorii aparte ale izvoarelor scrise, la completarea datelor privind moneda și circulația monetară din Principatul Moldovei în perioada 1711-1859. În aceste surse se prezintă multe informații referitoare la unele din monedele din circulație, îndeosebi lei, galbeni,

¹ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 88.

² *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 87.

³ Sava Aurel V., *Documente putnene*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 116.

⁴ Ghibănescu Gh., *Surete și izvoade*, vol. XI, Iași 1922, pag. 9.

⁵ H. Dj. Siruni, *Domnii români la Poarta Otomană*, București 1941, pag. 74.

⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XI, Iași, 1922, pag. 75.

⁷ Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 271; *Ibidem*, vol. II, 1774-1791, București, 1983, pag. 70; *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 32.

⁸ Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 271; *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 24.

⁹ *Ibidem*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pag. 271; *Ibidem*, vol. II, 1774-1791, București, 1983, pag. 70.

¹⁰ *Ibidem*, vol. II, 1774-1791, București, 1983, pag. 70; *Ibidem*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 32.

¹¹ H. Dj. Siruni, *Domnii români la Poarta Otomană*, București 1941, pag. 74.

¹² Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1986, pag. 24.

¹³ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. 3, 1573-1720, Cernăuți, 1937, pag. 188.

¹⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXIV, Iași, 1930, pag. 92-93.

¹⁵ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 122.

¹⁶ Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, București, 1983, pag. 70.

¹⁷ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 87.

¹⁸ *Ibidem*, vol. V, Cernăuți, 1939, pag. 89.

¹⁹ Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, pag. 121.

²⁰ *Ibidem*, vol. II, Focșani, 1931, pag. 155.

taleri, ughi, ruble, copeici și bani, piaștri și parale, în cronici, și lei, bani, galbeni, zloți, florini, creițari, ughi, aspri, piaștri, parale, ruble, în colecțiile de documente, și, uneori, a fost detaliat și cursul unora din aceste monede.

PREȚURILE CU CARE SE VINDEAU UNELE PRODUSE ȘI MĂRFURI ÎN CADRUL COMERȚULUI DINTRE ȚARA MOLDOVEI ȘI POLONIA (A DOUA JUM. A SEC. XVIII)

Valentin ARAPU

Pe parcursul întregii epoci medievale, Țara Moldovei a fost un exportator important de produse animaliere, agrare și alimentare în Polonia. În secolele XVI-XVIII produsele alimentare și vitele cornute din Moldova erau cerute pe piața polonă, în special la iarmaroacele din Lwow, Jazłowiec, Sniatyn. Un număr mare de vite moldovenești se vindeau negustorilor poloni veniți la iarmaroacele din țară: Trotuș, Cernăuți, Botoșani, Hotin. Vistieria Moldovei era completată temeinic în urma vinderii în Polonia a variate produse: vin, anason, tutun, miere, ceară de calitate superioară, potasiu, piei de vite, nuci, pește. Exporturile în Polonia au avut o influență pozitivă asupra dezvoltării economiei Țării Moldovei.

Conform relatărilor lui R. G. Boscovich, anual din Moldova și Muntenia se exportau în Polonia între 20.000 și 40.000 de boi și vaci, prețul unei perechi de boi grași fiind de 25-30 lei. După informațiile oferite de Charles de Peyssonel, boii moldovenești, care treceau anual în Polonia, aveau o greutate de 200-250 ocale¹, se vindeau cu 10-13 piaștri, pe când vacile se vindeau cu 8-11 piaștri.

Prețurile cu care se vindeau animale și produse animale în Țara Moldovei

Denumirea	Anul	Unitatea de măsură	Prețul	
			Lei / galbeni / piaștri	Parale
Boi	1741-1750	bucata	14-18 lei	-
	1750-1768	bucata	16 lei / 4,8 galbeni	-
	1769-1774	bucata	20 lei / 5 galbeni	-
	1777	bucata	12-25 lei	-
	1782	bucata	10-15 lei	-
	1784	bucata	25 lei	-
	1787-1791	bucata	35 lei / 6,4 galbeni	-
	1799	bucata	27 lei	20
	1792-1800	bucata	38,5 lei / 7 galbeni	-

¹ Oca, pl. ocale sau ocă, oca = 1,283 kg; 4 litre; 400 dramuri.

Brânză (cașcaval)	1765	oca	-	4
	1792	oca	-	6-10
	1792	oca	-	12
	1795	oca	-	5
Brânză de oi				
Cai	1741-1750	bucata	20-30 lei	-
	1750-1768	bucata	27,5 lei / 7,3 galbeni	-
	1764	bucata	11-16 lei	-
	1769-1774	bucata	37,5 lei / 9,4 galbeni	-
	1775	bucata	20-35 lei	-
	1775-1786	bucata	35 lei / 7,9 galbeni	-
	1782	bucata	30 lei	-
	1784	bucata	50 lei	-
	1787-1791	bucata	45 lei / 8,2 galbeni	-
	1800	bucata	30 lei	-
	1792-1800	bucata	65 lei / 10 galbeni	-
	Ceara	1764	oca	1 leu
1777		oca	2 lei	-
1792		oca	-	14
1796		oca	-	20
Icre	1782	oca	3 lei	15
Mătase	1796	dramul ¹	-	6
Miere de albine	1741-1750	vadra	2 lei	-
	1750-1768	vadra	2,25 lei / 0,5 galbeni	-
	1769-1774	vadra	3,75 lei / 1 galbeni	-
	1771	vadra	3 lei	-
	1775-1786	vadra	4,5 lei / 1 galben	-
	1786	oca	-	15
	1787-1791	vadra	5,5 lei / 1 galben	-
	1792	vadra	3 lei	30
	1798	cântarul	35 lei	-
1799	vadra	6 lei	-	
1792-1800	vadra	6,5 lei / 1 galben	-	
Oi / capre	1741-1750	bucata	0,8-1,5 lei	-
	1750-1768	bucata	1,75 lei / 0,45 galbeni	-
	1769-1774	bucata	galbeni	-
	1777	bucata	2 lei / 0,5 galbeni	-
	1782	bucata	1 leu	30
	1787-1791	bucata	-	-
	1796	bucata	3 lei / 0,54 galbeni	-
	1792-1800	bucata	2 lei	-
			3,2 lei / 0,5 galbeni	

Pește / morun	1766	40 oca	6 lei	-	
	1782	oca	-	45	
	Pește / crapi	1782	oca	-	24
	Pește / morun	1792	oca	-	10
	Pește	1795	oca	-	4
		1798	4 ocale	1 leu	-
	1800	oca	-	10	
Piei de animale / piele de iepure	1784	bucata	-	20	
Piele de bou	1792	bucata	10 lei	-	
Piele de vacă	1792	bucata	8 lei	-	
Piele de oaie	1797	bucata	10 lei	-	
Unt	1792	oca	-	22	
	1798	oca	-	25	
	1798	1,5 ocale	1 leu	-	
	1799	oca	-	19	
Vaci	1741-1750	bucata	8-10 lei	-	
	1750-1768	bucata	9 lei / 2,65 galbeni	-	
	1762	bucata	10 lei	-	
	1769-1774	bucata	12 lei / 3 galbeni	-	
	1782	bucata	6-9 lei	-	
	1782	bucata	9 lei	30 (bani)	
	1784	bucata	10 lei	-	
	1787-91	bucata	27 lei / 5 galbeni	-	
	1791	bucata+vițel	7 piaștri	-	
	1796	bucata	10 lei	-	
	1799	bucata	12 lei	-	
	1792-1800	bucata	32 lei / 4 galbeni	-	

Exporturile masive de vite în Polonia influențau enorm asupra prețurilor pe piețele poloneze. Astfel, înaltul demnitar polon Tadeusz Czacki învoca domnului Țării Moldovei faptul că boii exportați în Polonia erau atât de numeroși, încât scădeau prețul celor autohtoni pe piețele poloneze. Magnații polonezi din regiunile limitrofe procurau vite cu scopul îngrășării și realizării lor în regiunile mai îndepărtate. În anul 1784 Potocki a acordat 5.240 de galbeni pentru procurarea boilor de plug.

Din Moldova era exportat și un număr impresionat de cai. Caii erau crescuți într-un număr foarte mare. Stephan Raicevich afirma că fiecare boier moldovean ținea 100-200 de iepe de prăsilă. Wenzel von Brognard nota că prețul unui cal oscila între 20 și 30 de piaștri, iar al unei iepe împreună cu mânzul – între 13 și 20 de piaștri. După alte informații, prețul unui cal varia între 13 și 35 lei sau 20 și 30 de galbeni.

Printre articolele de export figurează și sarea, care era căutată mai ales în voievodatele din sud-estul Poloniei. Prețul la sare varia în funcție de locul unde era procurată: la gura ocnei sau în alte locuri de comercializare. În perioada anilor 1792-1806 prețurile la sare se prezentau în modul următor: sare (la gura ocnei) – 2 lei (100 ocale); sare – 1 sau 2 parale (oca); sare (Creuleni, Movilău) – 12 lei (100 ocale). Estimativ, Moldova exporta anual 200.000 de cântare¹ de sare în Polonia, Ungaria, Rusia și Turcia. După datele unui raport prezentat seimului polonez în 1791, Polonia importa din Țara Moldovei sare în valoare de 153.000 de florini sau 561.000 de zloți, adică Moldova se situa pe locul al VI-lea în șirul țărilor exportatoare de sare în Polonia.

**Prețurile cu care se vindeau unele produse
ale subsolului în Țara Moldovei**

Denumirea produselor	Anul	Unitatea de măsură	Prețul	
			Lei	Parale
Fier	1782	oca	-	24
	1798	oca	-	21
Păcură	1777	oca	-	35
	1777	oca	-	15
	1782	10 oca	3	20
	1792	oca	-	8
	1798	oca	-	7
Sare (la gura ocnei)	1792	100 ocale	2	-
Sare	1796	oca	-	2
	1798	oca	-	1
Sare (la gura ocnei)	1806	100 ocale	2	-
Sare (Creuleni și Movilău)	1806	100 ocale	12	-

Anual se exportau importante cantități de safian prelucrat, piei de vulpe și alte blănuri în Polonia, Ungaria, Germania și Turcia. Stephan Raicevich estimează că anual erau exportate în Polonia 200.000 de piei de iepure. La 31 mai 1794 negustorul evreu din Satanov Mordc Gherșcovici a trecut prin vamă 6.650 pielicele de miel în valoare de 3.990 ruble [0,6 ruble bucata], echivalentul a 6.650 piaștri [1 piastru bucata].

Fondul forestier al țării permitea exportul masiv al lemnului și al produselor fabricate din lemn. Însă, oficial, exportul lemnului de construcție era interzis de otomani. În același timp, satele și orașele poloneze limitrofe se aprovizionau cu lemne de foc din Moldova. Pentru extinderea navigației

¹ 1 cântar = 58-60 kg; 44 ocale.

pe râurile interne și de graniță, polonezii aveau nevoie de lemn pentru construirea vaselor, pe care îl cumpărau tot din Moldova. Diversitatea produselor din lemn, comercializate atât pe piața internă a principatului, cât și exportate, este confirmată de numeroase surse ale timpului: un catarg era vândut la prețul de 12 lei; un dulap de stejar – 25 parale; „Galați-dulap” de stejar – 10 parale; grinzi de stejar – 3 parale (buc.); haragi – 1 leu sau 1 leu și 10 parale (1000 buc.); lemne de foc – 1 leu 20 parale sau 2 lei 20 parale (carul); „ortaciapa stejar” – 10 parale (buc.); scânduri de „hesău” – 6 parale (buc.); scânduri de tei – 6 parale (buc.); scânduri – 10-30 lei (100 buc.); șindrile – 2 lei (1000 buc.); tahtalâcul mare – 5 sau 6,5 lei (buc.); tahtalâcul mic – 3 lei (buc.); tălpi de stejar – 8 parale (buc.).

Un alt produs căutat de negustorii polonezi pe piețele moldovenești era potasa caustică, care tradițional era vândută în Polonia, ajungând până la Gdansk, cu „un câștig ce îmbogățește pe Domn și câțiva negustori din Liov”. Într-un raport al consulului austriac Schilling, datat cu 10 martie 1799, se menționa că „negustorii evrei de supușenie cezaro-crăiască” au cumpărat, la Iași, 100 livre¹ de potasă cu 9 fl. renani. Ea a fost transportată prin Suceava sau Cernăuți la Danzig.

Exportul de pește dunărean, atestat documentar din secolul al XV-lea, a continuat și în secolul al XVIII-lea. Anual se trimiteau mii de care de pește în Podolia. Numai din Galați erau exportate în Polonia 1.000 care de pește pe an. Se mai ducea în Polonia o cantitate mare de pește sărat și de untură de pește. La 24 decembrie 1792 Alexandru Constantin Moruzi a întărit nartul obiectelor din Iași, potrivit căruia „oca a tot felul de pești de țară atât de heleșteu cât și de baltă” urma a fi vândută cu 10 parale. Trebuie să luăm în considerație că la finele secolului al XVIII-lea s-a înregistrat o creștere a prețurilor la toate produsele și mărfurile din cauza devalorizării treptate a leului în raport cu galbenul franțuzesc sau olandez.

Pe lângă pește, s-au exportat și icre, în special de morun, fiind și o marfă căutată pretutindeni: o oacă de icre proaspete, în anul 1782, costa 3 lei și 15 parale [aproximativ la același preț puteau fi procurate o pereche de ciubote pentru fetele de la țară (3 lei și 20 bani) sau o blană de ied (3 lei și 10 bani)]. În anul 1766 morunul în cantitate de 40 ocale era comercializat la un preț de 6 lei, în 1782 ocaua de morun costa 24 de parale, iar „30 oacă de crapi” se vindeau cu 18 lei, adică cu 24 parale ocaua sau, după alte date, ocaua de crapi ajungea la 45 de parale.

Vinul moldovenesc era un produs căutat pe piețele din Polonia. Cele mai apreciate erau vinurile de Cotnari, Hârlău, Odobești, Nicorești, Iași și Huși. Conform informațiilor lui Wenzel von Brognard, anual se exportau

¹ 1 livră = 0,5 kg.

peste 100.000 de găleți¹ de vin în Ungaria și Polonia, grație și faptului că producția de vin depășea cu mult necesitățile țării. Vinurile de pe podgoriile de la Cotnari și Hârlău ajungeau în Polonia prin intermediul negustorilor cazaclii și greci. La începutul secolului al XVIII-lea o oacă de vin costa numai 10 parale. Exporturile de vinuri depindeau în mod direct de vicisitudinile naturii. De multe ori, recolta viilor era compromisă de calamitățile naturale. Astfel, la 18 mai 1772 grindina a distrus suprafețe întinse de vie, iar în anul 1784 ninsoarea timpurie a surprins viile neculese, diminuând substanțial și comerțul cu vin.

Prețurile cu care se vindeau băuturile alcoolice în Țara Moldovei

Denumirea băuturii	Anul	Unitatea de măsură	Prețul	
			Lei / galbeni	Parale
Rachiu / holercă	1800	vadra	7 lei	20
Vin	1741-1750	vadra	0,6-1 lei	-
	1750-1768	vadra	0,75 lei / 0,2 galbeni	-
	1754	vadra	-	27
	1764	vadra	1 leu	-
	1768	vadra	-	20
	1769-1774	vadra	1,25 lei / 0,3 galbeni	-
	1775-1786	vadra	0,75 lei / 0,17 galbeni	-
	1777	vadra	-	32
	1782	vadra	-	30
	1787-1791	vadra	0,75 lei / 0,15 galbeni	-
	1795	vadra	-	35
	1798	vadra	-	25-30
	1799	vadra	1 leu	20
	1792-1800	vadra	1 leu / 0,16 galbeni	-

În anul 1785 au fost scrise mai multe documente vamale referitoare la exporturile de vinuri. La 4 decembrie negustorul din Cremenciug Sofoniev,

¹ 1 găleată = 15,12 litri; 12 ocale.

prin intermediul lui Iurii Deduman, a trecut 6 bute¹ de vin, estimate la 900 piaștri (540 ruble). Negustorul kievean Hristofor Prozorov a trecut la 20 decembrie prin vamă 9 bute de vin în valoare de 1.350 piaștri (810 rub.). Un alt kievean, Semion Demianovici, a trecut 8 bute de vin în valoare de 1.200 piaștri (720 rub.).

Concluzionăm că prețurile cu care se vindeau mărfurile exportate din Țara Moldovei în Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea reflectă atât starea economiei principatului, cât și impactul a numeroși factori de ordin politic, comercial, financiar, fiscal. În virtutea faptului că Moldova era exportatoare preponderent de produse agroanimaliere și alimentare, formarea prețurilor pe piața internă, cu extinderea lor asupra exporturilor în Polonia depindea direct de condițiile climaterice.

Bibliografie:

Aureliano P. S. *Schițe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea*, București, 1882.

Broșteanu C. *Salinele noastre: studiu istoric, juridic și economic asupra exploatării salinelor și monopolului sării la romani și români (753 a. Chr. – 1900). După documente literare, epigrafice legislative și economice*, București, 1901.

Cihodaru C. *Podgoriile de la Cotnari și Hîrlău în economia Moldovei din secolele XV-XVIII*, în: *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, Secțiunea III (Științe sociale). A. Istorie, Tomul X, Iași, 1964, p. 1-27.

Ciobanu Ven. *Aspecte ale relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII-lea*, în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, tom. VIII, Iași, 1971, p. 119-144.

Corfus I. *Însemnări de demult*, Iași, 1975.

Documente privind istoria României, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă), Rapoartele consulare ruse (1770-1796). Vol. I. *Din Arhiva Politică Externă a Rusiei, Moscova*, Sub îngrijirea academicianului A. Oțetea, București, 1962.

Dragnev D. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române. Studii și materiale*, Chișinău, 2012.

Drăghici M. *Istoria Moldovei pe timp 500 de ani până în zilele noastre*, vol. 1 și 2, Iași, 1857, Transpunere în litera și graiul zilei de azi și comentarii de Constantin Mihăescu-Gruu, București, 2013.

Giurescu C. C. *Istoria pădurii românești. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 2004.

¹ O bute = capacitatea a 2 poloboace; 25 vedre x 2; 80 vedre x 2 [o vadră = 17,20 litri (Moldova); 12,80 litri (Valahia); 10 ocale sau 15,20 litri]. 1 dram = 3,80 cm³; 3,2 g.

Giurescu C. C. *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România. Din cele mai vechi timpuri până la instituirea legii pescuitului (1896)*, vol. I, București, 1964.

Istoria comerțului exterior și a politicii românești, coordonator Nicolae C. Sută, București, 1998.

Murariu I. *Documente privind prețurile unor mărfuri în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în: *Carpica*, vol. XXIV, Muzeul Județean de Istorie „Iulian Antonescu”, Bacău, 1993, p. 103-129.

Murariu I. *Informații privind exploatarea pădurilor, transportul și comercializarea lemnului în Moldova între anii 1774 și 1832*, în: *Carpica*, vol. XV, Bacău, Muzeul Județean de Istorie și Artă din Bacău, 1983, p. 199-208.

Murariu I. *Prețurile cu care se vindeau unele mărfuri în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în: *Carpica*, Muzeul Județean de Istorie și Artă Bacău, vol. VII, 1975, p. 123-148.

Netta Gh. *Contribuțiuni la istoria comerțului românesc*, București, 1916.

Peyssonnel Ch. De. *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont Euxin*, Paris, S. F. Simon, 1765, în: <https://archive.org/details/observationshis0ourbagoog> [Accesat: 04.10.2017].

Turluc V., Cocriș V. et al. *Monedă și credit*, ediția a VI-a, revăzută, Iași, 2013.

Zane Gh. *Economia de schimb în Principatele Române*, ediția a II-a, îngrijită de Gheorghe Luțac, Iași, 2010.

MĂRFURI ȘI MONEDE ÎN COMERȚUL BASARABIEI CU GUBERNIILE INTERNE RUSE ÎN ANII '20 AI SECOLULUI AL XIX-LEA

Valentin TOMULEȚ

În relațiile comerciale dintre două sau mai multe țări, alături de exportul sau importul de mărfuri, o însemnătate mare are și exportul și importul de monede (de bani). Pentru a analiza care era locul exportului și importului de monede între Basarabia și guberniile interne ruse în anii '20 ai secolului al XIX-lea, la început să stabilim care au fost factorii care au condiționat comerțul între Basarabia ca provincie și Imperiul Rus ca metropolă.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, provincia nu este inclusă imediat în sistemul economic și politic imperial, dar este separată de guberniile ucrainene și ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar de țările europene – prin cel de la Prut și Dunăre. Pentru o anumită perioadă de timp, până în 1828, Basarabia deține statutul de autonomie limitată și provizorie în componența Imperiului Rus. Însă organele administrative instituite purtau un caracter eterogen și provizoriu, „care nu puteau alcătui un sistem administrativ uniform, bine încheșat, bazat pe aceleași principii de organizare, care ar fi asigurat o bună funcționare și activitate eficientă. Dimpotrivă, originea diferită a acestor organe conducea inevitabil la apariția contradicțiilor, ceea ce împiedica funcționarea normală a întregului sistem administrativ”. Tot atunci sunt luate măsuri concrete în vederea studierii resurselor economice și umane ale Basarabiei, sunt trimiși funcționari și date dispoziții administrației militare și civile întru a studia frontiera de apus – la Prut și Dunăre – în vederea instituirii unui cordon sanitaro-vamal (care va fi instituit abia în 1817) ce ar apăra teritoriul nou-anexat nu numai de pătrunderea molimei, dar care l-ar pregăti, în ce privește instituțiile vamale și de carantină, pentru o administrare economică eficientă și o includere cât mai grabnică și sigură a regiunii în sistemul pieței interne ruse. Acești funcționari aveau obligația de a studia pe teren specificul administrării teritoriului, instituțiile sociale, fiscale, administrative etc. În același rând, ei urmau să ia cunoștință nu doar de specificul dezvoltării economice, de condițiile în care poate fi desfășurat comerțul, de cererea și oferta pe piața internă rusă și cea basarabeană, dar și să analizeze și particularitățile comerțului, formate în bază particularităților deja stabilite în comerțul Moldovei la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, particularități păstrate de țarism pentru o anumită perioadă și în Basarabia, atât din considerente de ordin economic, cât și de cel politic. Totodată, erau analizate schimbările care au intervenit în cadrul diferitelor categorii sociale, modalitatea de impozitare a populației moștenită din Principatul Moldovei, pentru a putea fi operate schimbări reieșind din noile condiții etc.

Asupra comerțului Basarabiei cu guberniile ucrainene și ruse au influențat și diverși factori externi. După Congresul de la Viena (18 septembrie 1814 – 9 iunie 1815) țarismul, temându-se de izolarea diplomatică, tinde să lege toate țările participante la congres printr-un asemenea sistem de tratate și înțelegeri care ar fi exclus încălcarea echilibrului de forțe în Europa. Căutarea aliaților, dorința de a păstra raportul de forțe stabilit în Europa și rolul său de prestigiu, teama de a se pomeni în izolare diplomatică au adus la aceea că țarismul devenise adept al comerțului liber (*free trade*). Monarhii europeni au fost nevoiți să se adapteze la evenimentele postrevoluționare din Europa, recurgând la compromisul dintre regimurile vechi feudale și noile

tendințe burheze. Cursul *free trade* al Rusiei era chemat să consolideze baza economică a sistemului de la Viena. În vederea atingerii acestui scop, țarismul este nevoit să treacă de la tariful vamal prohibitiv din 1810 la tarifele liberale-*free trade* din 1816 și 1819, ce reflectau principiul comerțului liber stabilit la Congresul de la Viena.

Tendința de a promova politica comerțului liber s-a reflectat în mod direct și asupra Basarabiei. După adoptarea tarifului vamal din 31 martie 1816¹, în Basarabia sunt adoptate noi acte legislative, generalizate în decizia Comitetului de Miniștri din 28 noiembrie 1816, care permitea exportul mărfurilor basarabene în guberniile ruse fără plata taxei vamale, al căror scop era de a reorienta comerțul basarabean de la piețele tradiționale europene spre piața internă rusă și de a pregăti terenul pentru includerea Basarabiei în sistemul economic și administrativ al Imperiului Rus.

Ca rezultat al acestei măsuri, exportul mărfurilor din Basarabia, în special al vinului și al sării, care constituia o sursă importantă de export, crește considerabil (Tabelul 1).

Tabelul 1

Importul vinului și sării din Basarabia în guberniile interne ruse în anii 1820-1825*

Anii	Vin		Creșterea, în %, față de 1820	Sare		Creșterea, în %, față de 1820
	În vedre	În %		În puduri	În %	
1820	3634	1,1	100,0**	436120	7,2	100,0**
1821	32549	10,3	895,7	1028265	17,1	235,8
1822	55192	17,4	1518,8	593295	9,8	136,0
1823	64678	20,4	1779,8	561145	9,3	128,7
1824	55904	17,6	1538,4	1757173	29,2	402,9
1825	105165	33,2	2893,9	1652478	27,4	378,9
În total	317122	100,0	-	6028476	100,0	-

* AISR, F. 560, inv. 22, d. 18^{7b}, f. 105 verso, 106 verso-107.

** În tabel, cifra 100,0 % este acceptată convențional, servind drept punct de pornire pentru studierea creșterii exportului vinului și al sării în anii 1820-1825.

Datele Tabelului 1 denotă o creștere substanțială a importului de vin și sare din Basarabia în guberniile interne ruse, fapt ce-l pune în gardă în

¹ Noul tarif vamal este adoptat în Basarabia în noiembrie 1816 și se răspândește doar asupra anumitor mărfuri. Perceperea taxei vamale – „vama” – se efectua, ca în trecut, după obiceiul moldovenesc și constituia 3% *ad valorem* (AISR, F. 560, inv. 4, d. 235, f. 1).

primul rând pe ministrul de finanțe E.F. Kankrin, ideologul principal al politicii protecționiste, chiar și față de teritoriile nou-anexate.

Dacă în timpul adoptării tarifelor vamale din 1816 și 1819 interesele industriei ruse au fost aduse de împărat în jertfă planurilor „globale”, întru păstrarea hegemoniei țarismului în Europa de Vest, atunci după schimbarea situației politice în urma revoluțiilor din anii '20 din Spania, Portugalia, Neapole, Turin, a răscoalei grecilor din 1821 și a mișcării lui Tudor Vladimirescu din Țările Române, lui Alexandru I îi devine clar că prin metodele vechi ale „absolutismului luminat” nu mai este posibil de a păstra hegemonia în Europa. El schimbă brusc direcțiile și metodele sale în politica externă. În sfera economică împăratul se dezice de obligațiunile de altădată pe care și le-a asumat la Viena privind coordonarea măsurilor economice și, în dorința de a proteja industria națională, se întoarce din nou pe pozițiile protecționismului.

În această ordine de idei, aplicarea tarifului prohibitiv din 1822 din Basarabia, demiterea lui I. Capo d'Istria și D.A. Guriev, numirea în funcția de ministru de finanțe a lui E.F. Kankrin și alte măsuri de acest ordin demonstrează că toate acestea nu erau doar ecoul nemulțumirii negustorilor ruși, nemulțumiți de concurența străină, ci era o decizie de „ideile cosmopolite” și o reîntoarcere la interesele proprii naționale, un fel de pregătire a cursului reacționar al lui Nicolai I.

Pomenindu-se în situația când economia rusă nu mai era în stare să reziste principiilor liberei concurențe, țarismul a fost nevoit să-și reorienteze politica vamală de la liberalism la protecționism. Ca rezultat, la 27 februarie 1822 a fost adoptat un tarif vamal prohibitiv, care a intrat în vigoare la 12 martie același an. Noul tarif urma să contribuie la stabilizarea economiei ruse.

Odată cu adoptarea tarifului prohibitiv din 1822, perioada liberalismului relativ în politica comercială a țarismului ia sfârșit. Cercurile guvernante din Sankt Petersburg s-au convins că economia Rusiei nu este în stare să respecte principiul comerțului liber, realizat parțial în anii precedenți. În politica comercial-vamală externă țarismul este nevoit să se întoarcă pe pozițiile protecționismului, pe care va fi nevoit să se mențină pe parcursul celui de-al doilea pătrar al secolului al XIX-lea.

Având experiența Poloniei în cazul adoptării tarifului vamal din 1819, când cordonul vamal între aceste două țări a fost suprimat și a fost stabilită o uniune vamală ce a deschis accesul liber al mărfurilor poloneze pe piețele ruse și a scăzut semnificativ vânzările mărfurilor industriale ruse, țarismul aplică noul tarif vamal și în Basarabia. Aceasta a provocat nemulțumirea atât a burgheziei comerciale basarabene, care s-a ciocnit de nenumărate restricții în desfășurarea comerțului exterior, cât și a cercurilor guvernante locale, adepți ai integrării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului

Rus. Astfel, motivând că tariful din 1822 interzicea importul unor mărfuri necesare populației, care, din lipsă de întreprinderi manufacturiere, nu puteau fi produse în Basarabia, rezidentul plenipotențiar I.N. Inzov propune ca, până la suprimarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru (acesta va fi suprimat abia în 1831), în Basarabia să fie păstrat tariful vamal din 1819. În noiembrie 1822 Comitetul de Miniștri discută propunerea lui I.N. Inzov, dar împăratul Alexandru I nu o acceptă și dă dispoziția de a aplica în Basarabia tariful din 1822.

Aplicarea tarifului din 1822 s-a răsfrânt negativ asupra comerțului Basarabiei. Fiind îngrădită din toate părțile de cordoane vamale, Basarabia s-a pomenit ruptă atât de piețele europene, cât și de piața internă rusă. Tariful din 1822 încetinea procesul de integrare a Basarabiei în sistemul pieței interne ruse, frâna dezvoltarea nu numai a comerțului, dar și a altor ramuri economice. Pe parcursul anilor 1823-1824 autoritățile locale îl informau pe guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, contele M.S. Voronțov, despre situația creată în Basarabia. Pentru ameliorarea situației, în acești ani au fost adoptate diferite decizii, instrucțiuni și directive, dar ele au fost puțin efective pentru redresarea stării din comerț.

În condițiile create, când Basarabia își păstra autonomia limitată și provizorie și regiunea era separată de guberniile interne ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar comerțul, atât exterior, cât și cel cu guberniile interne ruse, era reglementat de tariful prohibitiv din 1822, țarismul ia decizia de a adopta un regulament ce ar reglementa comerțul cu Basarabia. Prin conținutul său, *Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825* (în continuare, Regulament) se aseamănă mai mult cu un tarif vamal și se referă la trei mari probleme: despre mărfurile străine, importate în Basarabia și prin Basarabia în Rusia; *despre mărfurile produse în Basarabia și exportate în Rusia*; despre mărfurile ruse importate în Basarabia.

Caracterul nuanțat prohibitiv-protecționist al Regulamentului ușor poate fi elucidat în urma analizei celor trei compartimente. Compartimentul doi al Regulamentului reglementează exportul mărfurilor din Basarabia în Rusia. Potrivit Regulamentului, mărfurile din Basarabia indicate în buletin cu litera „A” (cerealele, crupele, semințele de in și cânepă, inul și cânepa, legumele și fructele etc.; produsele zootehnice: lâna, pieile și părul aspru neprelucrat, carnea proaspătă și afumată, mezelurile, seul, laptele etc.; peștele proaspăt și icrele; obiectele de meșteșugărit și de artizanat: cazmalele, coșurile, funiile, cărbunele de lemn, cărămida, țigla, obiectele de olărit, varul, lutul, nisipul, vasele din lemn etc.) erau permise pentru export în Rusia *fără niciun obstacol, fără certificate și fără plata taxei vamale*, prin toate oficiile și punctele vamale situate între Basarabia și Rusia.

Mărfurile din Basarabia indicate în buletin cu litera „B” puteau fi exportate în Rusia în baza *certificatelor eliberate de Guvernul Regional*, prin care se confirma că aceste mărfuri au fost produse în ținut. În certificat se fixa, în amănunte, cantitatea și calitatea mărfii, greutatea sau mărimea ei, proveniența și producătorul. Aceste mărfuri, cu excepția sării, vinului, țuicii din fructe și struguri, puteau fi exportate prin toate oficiile și punctele vamale de la hotarul dintre Basarabia și Rusia, fără niciun obstacol și fără plata taxei vamale. În cazul în care apăreau suspiciuni, marfa era reținută în vamă, iar autoritățile locale și chiar Departamentul Comerțului Exterior erau înștiințate despre aceste încălcări. *Sarea, vinurile, țuica din fructe și struguri* din Basarabia puteau fi exportate în Rusia doar prin oficiile vamale de la Dubăsari și Movilău, în baza unui *certificat special (ce atesta proveniența locală a mărfii) și după achitarea accizului*.

De dreptul de a exporta mărfuri basarabene prin oficiile vamale de la Nistru (izvorul nu indică în Rusia) beneficiau locuitorii Basarabiei și negustorii din guberniile ruse, care aveau dreptul la comerț pe întreg teritoriul Imperiului.

Prin urmare, Regulamentul nu acorda locuitorilor Basarabiei dreptul la exportul mărfurilor în Rusia, dat fiind că de dreptul comerțului pe întreg teritoriul Imperiului beneficiau, potrivit reformei ghildelor din 1824, doar negustorii de gilda întâi și de gilda a doua, în timp ce negustorii basarabeni nu erau împărțiți în ghilde.

Acest articol era, în esență, reacționar nu doar prin faptul că limita exportul celor mai solicitate mărfuri pe piața internă rusă și acorda drept nelimitat marilor negustori din guberniile ruse în comerțul Basarabiei, dar și prin aceea că limita activitatea comercială a negustorilor basarabeni pe piața internă rusă și cea locală.

Regulamentul a afectat puternic exportul din Basarabia în Rusia a vinului și a sării, mărfuri destul de solicitate pe piața internă rusă. Spre exemplu, exportul sării prin punctele vamale ale districtului Odesa (Maiaki, Parcani, Ovidiopol, Nikolaev și Herson) s-a redus de la 1670345 puduri, în 1824, la 1011432 puduri, în 1828. După datele cercetătorului V.I. Jukov, în perioada 1825-1830 aceste mărfuri constituiau mai mult de jumătate (55%) din volumul total de mărfuri exportate din Basarabia în Rusia. Această măsură denotă elocvent caracterul nuanțat prohibitiv al Regulamentului din 1825 pentru exportul mărfurilor din Basarabia în Rusia.

În plus, a scăzut încasarea taxelor vamale prin vămile Movilău și Dubăsari de la 538382 (65,2%) rub. asignate, în 1825-1827, la 286978 (34,8%), în 1828-18303.

Ca urmare, cu toate că volumul valoric al comerțului Basarabiei cu guberniile interne ruse a crescut (de la 6244 mii rub., în 1825, la 12736 mii rub. asignate, în 1830), se evidențiază o preponderență dublă a importului de mărfuri ruse în Basarabia asupra exportului de mărfuri basarabene în Rusia

(Tabelul 2), fapt ce va slăbi substanțial posibilitățile de acumulare internă a capitalului comercial.

Tabelul 2

Dinamica exportului și a importului de mărfuri (în mii rub. asignate) și a circulației de capital (în aur și argint) între Basarabia și alte gubernii ale Rusiei în anii 1825-1830*

Anii	Exportul în alte gubernii ale Rusiei		Importul din Rusia în Basarabia		Volumul valoric al circulației de mărfuri și capital		Raportul, în %			
	Mărfuri	Monede**	Mărfuri	Monede**	Mărfuri	Monede**	Mărfuri		Monede**	
							Export	Import	Export	Import
1825	2229	134	4015	625	6244	759	35,7	64,3	17,7	82,3
1826	4544	1161	6098	822	10642	2513	42,7	57,3	67,3	32,7
1827	4194	2079	5243	331	9437	2410	44,4	55,6	86,3	13,7
1828	3578	2208	7188	1321	10766	3529	32,2	66,8	62,6	37,4
1829	4330	3661	8827	963	13157	4624	32,9	67,1	79,2	20,8
1830	2164	8626	10572	657	12736	9283	17,0	83,0	92,9	7,1
În total	21039	18399	40943	4719	61982	23118	33,9	66,1	79,6	20,4

* AISR, F. 21, inv. 12, d. 60, f. 20, verso-21.

** În suma de bani nu au fost incluse 14191 rub. asignate, inclusiv: 11610 rub. exportate din Basarabia în guberniile ruse și 2581 rub. importate din Rusia în Basarabia.

Mai mult, dacă în importul de „mărfuri ruse” în Basarabia predomina tendința de creștere, ce corespundea, în fond, politicii vamale protecționiste și privilegiilor acordate negustorilor ruși conform Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825, privind exportul mărfurilor ruse prin vămile de la Nistru, atunci în exportul de mărfuri basarabene în guberniile interne ruse predomina tendința de dezvoltare neuniformă și chiar de descreștere. Faptul că posibilitățile de a acumula capital erau limitate poate fi dovedit ușor dacă vom analiza circulația (exportul și importul) de capital (monede în aur și argint), care, conform Tabelului 2, era net în detrimentul negustorilor basarabeni, constituind în medie în acești ani: exportul din

Basarabia în guberniile interne ruse – 79,6%; importul din guberniile ruse în Basarabia – doar 20,4%.

Prin urmare, politica comercială în Basarabia, în anii '20 ai secolului al XIX-lea, purta un caracter pronunțat prohibitiv, crea mari obstacole în acumulările de capital și punea obstacole serioase în formarea unei burghezii comerciale naționale.

Bibliografie:

1. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 61, f. 52-58 verso.
2. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 444, f. 27-27 verso.
3. ANRM, F. 134, inv. 3, d. 10, f. 3.
4. ANRM, F. 17, inv.1, d. 5, f. 85-97 verso.
5. AISR, F. 560, inv. 4, d. 262, f. 1-3 verso.
6. AISR, F. 560, inv.4, d. 204, f. 21-28 verso.
7. AISR, F. 560, inv. 4, d. 252, f. 1-1 verso.
8. AISR, F. 1152, inv. 1, vol. I, 1822, d. 18, f. 1.
9. Valentin Tomuleț, *Politica colonial-comercială a țarismului în Basarabia în anii '20 ai sec. al XIX-lea (în baza „Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia” din 17 februarie 1825)*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumane”*, Chișinău, 1999, p. 256-262.
10. Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Iași: Tipo Moldova, 2014.
11. Valentin Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Iași: Tipo Moldova, 2015.
12. В.И. Жуков, *Торговые правила в Бессарабии и влияние их на развитие внутренней торговли в первой половине XIX века*. În: *Ученые записки Кишиневского ун-та, Кишинев, 1962, т. 48, с.79-92.*

VALOAREA BANILOR ÎN ROMANUL „CARTEA ȘOAPTELOR” DE VARUJAN VOSGANIAN

**Lidia PRISAC,
Ion Valer XENOFONTOV**

Între anii 2003 și 2008, scriitorul și politicianul român de origine armeană Varujan Vosganian (născut la 25 iulie 1958, la Craiova) a scris

romanul „Cartea șoaptelor”, care la scurt timp de la apariție (2009) a devenit bestseller, fiind tradus în 12 limbi și distins cu mai multe premii naționale și internaționale. Este o lucrare ce îmbină armonios biografia autorului cu cea a destinului comunității armenice din România.

Din anul 1990, Varujan Vosganian este președintele Uniunii Armenilor din România. Este doctor în economie (1998). A fost ministrul economiei și comerțului (2006-2007) și ministrul economiei și finanțelor (2007-2008) al României. Actualmente este membru al Camerei Deputaților în Parlamentul României. Este un scriitor de succes și exercită funcția de prim-vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor din România (din 2005).

Din această triadă – om de stat, scriitor și reprezentant de seamă al comunității armenice – Vosganian redă în romanul său povești în povești, strategii de supraviețuire, șapte trăite și narate, o istorie a culorii și mirosului, descrie universul gastronomiei armenice. Este o carte a revoltelor sau a ceea ce nu s-a permis să se spună, o analiză a firii umane, în general, și a comunității armenice, în mod special.

Cartea-document, cu o abordare dihotomică, se înscrie în perimetrul paraliteraturii și developează mai multe linii de subiect ce țin de cotidianul public și privat al armenilor din România, este o istorie a genocidului armenilor care a avut loc în Anatolia un secol în urmă, a mentalității și a fricii unei minorități naționale, a instituției de loialitate dar și de colaborare, o istorie cu figuri individuale și colective ale eroilor și antieroiilor, ale victimelor dar și ale tortionarilor, despre morți și vii, despre copii și părinți, nepoți și bunici etc.

În cele ce urmează, vom aborda subiectul valorii banilor în „Cartea șoaptelor”, desprins din profilul de viață publică și privată a comunității armenice, din comerțul ori afacerile mici sau mari. Subiectul banilor este unul reflectat cu generozitate în economia lucrării.

În roman sunt abordate mai multe forme de obținere, de utilizare și de păstrare a banilor, „porniri care curgeau prin vinele” armenilor, dimensiuni abordate în mai multe fragmente ale lucrării.

a) În roman se amintește de vânzătorii de timp. „Neguțătorii de timp nu aveau rafturi, vitrinele lor erau neprimitoare, pe jumătate acoperite cu obloane, locul era întunecat și tețghelele înguste”. Timpul comercializat se numea „dobândă”, iar negustorii lui – cămătari. Cu această îndeletnicire se ocupau, în mod special, evreii.

b) Bani sunt utilizați în scopul găsirii persoanelor desprinse de comunitate. De exemplu, cazul Satenig, al surorii mai mici a bunicului Garabet Vosganian, element desprins din cercul „bătrânilor armeni ai copilăriei” autorului. Tot despre bunic, autorul vorbește că era indiferent de „partea lucrurilor lumești, care se puteau măsura în bani”.

c) Viața umană, în timpuri dificile, este insignifiantă, fiind estimată, ca în cazul băiatului prețuit de beduin, la un săculeț de făină.

d) Dacă în timpuri favorabile armenii investeau banii în marfă, atunci în timpuri de restriște îi preschimbau în aur și nestemate. Cei mai bogați armeni din România s-au retras în zone mai liniștite, prin Liban, au ajuns în America. Actul de retragere era unul misterios, fără panică, fără a fi anunțată comunitatea. Mai mult ca atât, „lăsau în urmă vorbe inutile, dar liniștitoare, mâine ne vedem la cafea sau la șerbet, dădeau bani cu împrumut sau făceau comandă de marfă și plăteau dinainte, ca nimeni să nu-i bănuiască. Apoi își îndesau nestematele în săculeții din fundul cuferelor și în zorii zilei porneau”.

e) În România forma cea mai sigură de îmbogățire erau afacerile cu administrația. Iar pentru a face economii de timp și comisioane, era necesară avansarea proprie în sistemul administrativ.

f) Romanul consemnează și fapte din zona misticului, a secretizărilor maxime. Astfel, este emisă versiunea că masonii din România, conduși de Micael Noradunghian, au elaborat un plan potrivit căruia România avea să fie un nou membru al SUA. România avea să accepte Constituția americană și „dolarul drept monedă națională, puternică nu doar prin forța de tranziție, ci și prin simbolurile masonice de pe monedă”.

g) În perimetrul gestionării resurselor financiare și materiale, chiar și în condiții de marginalizare socială, armenii au putut face față și vremurilor tensionate. Concludent, în acest sens, este cazul armeanului Levon Harutinovici Harutunian, născut în 1913, deportat în Siberia între 1945 și 1955, utilizat la diverse lucrări, inclusiv în calitate de economist-șef într-un sector de prelucrare a lemnului. Se pare că acest exemplu vine să contrazică, într-o oarecare măsură, zicala armeană: „Drac mort și armean la pușcărie n-o să vedeți”.

h) Sunt descrise o serie de forme de dosire a banilor. Cei mai bogați armeni din România au emigrat în America înainte de instaurarea comuniștilor la putere și adoptarea Legii naționalizărilor din 11 iunie 1948. Iar armenii înstăriți rămași tindeau să-și protejeze averea, ascunzând „printre cahle ori în cenușa sobei niscaiva monede de aur”, așa-numiții „cocoșei”. Bunicul autorului „Cărții șoaptelor” și-a îngropat averea sub cușca câinelui Fidel. Ulterior, urmașii săpau cu multă râvnă locul unde ar fi putut fi îngropată comoara.

i) Armenii repatriați în Armenia sovietică, care în 1922 a devenit parte componentă a Republicii Sovietice Transcaucaziene, îndemnați de propagandă și ademeniți cu ajutor financiar și scutiri de impozite din partea statului, și-au anunțat semenii din România prin intermediul „domnului

Staipelochian”, adică să stea pe loc, căci soarta celor din Armenia era incertă și complicată.

j) Apogeul valorilor materiale, implicit al resurselor financiare, este înscris și în povestea de viață a lui Hartin Fringhian, credincios educației obținute în Anatolia, potrivit căreia „adevăratele averi se numără în aur și în nestemate, singurele ferite de toceala vremurilor”. Autorul concluzionează că „mai toți armenii veniți din acele ținuturi sărace, în care chiar și banii, puțini câți se aflau, erau mai prețioși atunci când se numărau în galbeni”. Din această perspectivă, atunci când URSS a invadat România, nu le-a fost deloc dificil să strângă bijuteriile în boccele și să se retragă. Hartin Fringhian, supranumit „regele zahărului din România”, și-a depozitat bijuteriile în seiful nr. 78 al Băncii Comerciale Române”. Averele lui constituite din aur și nestemate era estimată la un miliard de lei. Hartin Fringhian își făcea calcule într-un registru, segmentat în „câștiguri” și „pierderi”. Actul de moștenire al „regelui” prevedea bani pentru construirea și întreținerea la București a unui spital cu minimum 80 de paturi, construirea unui cămin pentru elevii români ortodocși săraci, copiii de plugari: Academiei Române i-au fost lăsate prin testament 15 milioane de lei pentru procurarea de imobile de raport, Uniunii Generale Armene de Binefacere din Paris – 50 milioane de lei; au fost lăsați bani bisericilor, universităților, salariaților etc.

k) Armenii, în mod tradițional, își câștigau existența din negoț și meserii. Autorul accentuează că după venirea comuniștilor afacerile private ale armenilor din România s-au mutat la domiciliu, unde lucrau seara. În timpul zilei însă aceștia erau loiali sistemului, fiind gestionari și cooperatori, „primeau să vândă pe puncte, pe cartelă sau la prețuri publicate în ziar și afișate pe perete”. Sunt evocate și momente hilare. Astfel, la 1 mai și 23 august prețurile se micșorau cu cinci bani la produse care oricum nu se găseau în comerț.

In grosso modo, valoarea banilor în romanul „Cartea șoaptelor” de Varujan Vosganian este una desprinsă din soarta armenilor, conectați la marea istorie, în care ei au fost și sunt actori direcți. Biografiile individuale ale reprezentanților comunității armenice se împletesc cu biografiile colective ale acestora. Percepția față de bani este una echivocă. Deseori apare cu valențe strict mercantile, alteleori valoarea banilor este percepută ca un mijloc de răscumpărare a libertății sau de edificare a unei societăți paternale.

Bibliografie:

Vosganian Varujan, *Contradicțiile tranziției la o economie de piață*, Iași, 1994.

Vosganian Varujan, *Reforma piețelor financiare*, Iași, 1999.

Vosganian Varujan, *Cartea șoaptelor*. Ediția a II-a, Iași, 2012.

Cuprins:

Andrei COROBCEAN (USM), Monedă și comerț în India Antică	3
Sergiu MATVEEV (USM), Venituri și prețuri în Roma Antică	8
Ana BOLDUREANU (MNIM), Moneda rusească în Moldova până la 1812.....	17
Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU (AȘM), Despre comori și căutătorii de comori pe teritoriul Moldovei medievale și premoderne. Reglementări în vechea legislație a țării	23
Elena ARCUȘ-JANTOVAN (USM/ENS, Paris), Mențiuni privind moneda în Principatul Moldovei (1711-1859) în izvoarele scrise: cronici și colecții de documente	29
Valentin ARAPU (USM), Prețurile cu care se vindeau unele produse și mărfuri în cadrul comerțului dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jumătate a sec. XVIII)	36
Valentin TOMULEȚ (USM), Mărfuri și monede în comerțul Basarabiei cu guberniile interne ruse în anii '20 ai secolului al XIX-lea	43
Lidia PRISAC (AȘM) Ion XENOFONTOV (USM/AȘM), Valoarea banilor în romanul „Cartea șoptelor” de Varujan Vosganian	50

CONSPECTE NUMISMATICE

(VII)

Bun de tipar 10.12.2017. Format 60x84 1/16
Coli de tipar 3,5
Comanda _____
Tiraj 300 ex.

Tipografia “Reclama”
str. Alexandru cel Bun, 111, Chișinău, MD 2012